

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Petra Zlatohlavá

Julio-César Santoyo a jeho přínos k vývoji translatologie

**Julio-César Santoyo and His Contribution to the Development of
Translation Studies**

Diplomová práce

Praha 2008

Diplomant: **Petra Zlatohlavá**

Studijní kombinace: **PTŠ – PTA**

Diplomový studijní obor: **PTŠ**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Jana Králová, CSc.**

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně, pod vedením Prof. PhDr. Jany Králové, CSc., a že jsem čerpala pouze z uvedené literatury a pramenů. Zároveň dávám souhlas k tomu, aby byla tato diplomová práce používána ke studijním účelům.

V Praze dne 27.12. 2008

Petra Zlatohlavá

Poděkování

Chtěla bych především poděkovat Prof. PhDr. Janě Králové, CSc. za její velmi vstřícný přístup, rady a ochotu, s níž vedla tuto práci.

Obsah

1.	Úvod	7
2.	Španělská teorie překladu ve 20. století	9
2.1	Mariano de Vedia y Mitre	9
2.2	Francisco Ayala	10
2.3	Javier Marías	11
2.4	Valentín García Yebra	11
3.	Biografie Julia-Césara Santoya	13
4.	Julio-César Santoyo – filolog a historik	13
5.	Julio-César Santoyo – překladatel	14
6.	Julio-César Santoyo – translatolog	15
6.1	Metodologická východiska	15
6.2	Přehled monografií	18
6.3	Dílčí problémy translatologie	25
6.3.1	Teorie překladu	25
6.3.1.1	Význam překladu	25
6.3.1.2	Endosmóza a exosmóza překladu	26
6.3.1.3	Překlad jako přepis	27
6.3.1.4	Překladové verze	28
6.3.1.5	Pomíjivost překladu	28
6.3.1.6	Hranice přeložitelnosti	29
6.3.1.6.1	Překlad kulturně vázaných prvků	31
6.3.1.7	Translém jako jednotka překladu	31
6.3.1.8	Problematika literárního překladu	34
6.3.1.9	Problematika autorského překladu	36
6.3.2	Dějiny překladu	42
6.3.2.1	Vývoj úvah o překladu v období středověku	56
6.3.2.2	Španělská teorie překladu ve 20. století	61

6.3.3	Kritika překladu	64
6.3.3.1	Kritika dějin překladu	64
6.3.3.2	Kritika překladu v obecné rovní	67
6.3.3.2.1	Literární překlad	67
6.3.3.2.2	Překlad v kinematografii	70
6.3.3.2.3	Překlad komiksu	71
6.3.3.2.4	Neliterární překlad	72
6.3.3.2.5	Zkracování textu	72
6.3.3.2.6	Plagiát	73
6.3.3.2.7	Diletant Ortega y Gasset	74
7.	Recepce díla Julia-Césara Santoya	77
8.	Závěr	81
9.	Resumé	84
10.	Resumen	86
11.	Summary	88
12.	Bibliografie	90
12.1	Primární zdroje	90
12.2	Sekundární zdroje	92

1. Úvod

Tato diplomová práce má teoretické zaměření. Jejím cílem je představit teoretické myšlení, práci a osobnost Julia-Césara Santoya, jednoho z nejvýraznějších současných španělských badatelů na poli translatologie. Představíme jej zejména jako teoretika – translatologa, který své četné poznatky z teorie a kritiky překladu čerpá především z vlastní překladatelské praxe. Zmíníme se také o jeho práci v oblasti filologie, ve které se zaměřuje především na britskou a americkou literaturu a dějiny.

Pokusíme se tedy podat ucelený obraz, který – jak doufáme – bude přínosem pro odbornou ale i laickou veřejnost. Domníváme se totiž, že v češtině (a pokud je nám známo ani v jiných jazycích) dosud nevznikla žádná jiná práce podobného charakteru.

Tento úkol s sebou nese nemalé potíže, neboť musíme vycházet pouze z vlastních analýz. Další problém představuje skutečnost, že v České republice jsou téměř veškeré podkladové materiály, ze kterých budeme čerpat, zatím nedostupné. Budeme se tedy opírat o materiály, které se nám podařilo získat prostřednictvím meziknihovních výpůjček a internetových serverů. I proto věříme, že tato práce bude dosud nejobsažnější a nejvíce vyčerpávající studií pojednávající o této osobnosti, která je v našem prostředí k dispozici.

Skutečnost, že v českém prostředí v současnosti neexistuje mnoho prací, které by se věnovaly současné španělské translatologii, je také hlavním důvodem vzniku této práce. Rozhodli jsme se stav španělské translatologie alespoň částečně nastínit či analyzovat prostřednictvím jednoho z jejích nejvýraznějších současných představitelů.

Zaměříme se především na kriticko-analytický rozbor prací Julia-Césara Santoya. Vycházet přitom budeme nejen z monografií, ale klíčový zdroj informací a podnětů pro nás představují i četné odborné články, statě a studie, které autor soustavně publikuje od počátku své akademické dráhy, tj. od 70. let 20. století. Konkrétním předmětem naší analýzy budou následující monografické práce: *El delito de traducir* (1985), *Las páginas olvidadas* (1998), *Historia de la Traducción: Viejos y nuevos apuntes* (2008) a částečně i *Teoría y crítica de la traducción: Antología* (1987). Přehled jednotlivých článků uvádíme v bibliografii.

V první části podáme stručný přehled několika předchůdců (z 20. století) či současníků tohoto teoretika vybraných právě z jeho antologie překladů a překladatelů. Pokusíme se tak vytvořit určitý rámeček španělského teoretického prostředí, který nám pomůže teoretika lépe vymezit a snadněji pochopit jeho vlastní teoretické myšlení.

Ve druhé části uvádíme stručný přehled knižních publikací tohoto autora. Krátce zde nastíníme problematiku, kterou se v rámci daných monografií zaobírá. Této problematice se budeme věnovat detailněji v dalších částech, kde analyzujeme jednotlivé translatologické problémy. Naším úkolem přitom bude provést systematizaci těchto jevů, neboť Julio-César Santoyo má tendenci se v rámci svých studií opakovat.

V dalším oddíle se budeme věnovat analýze již zmiňovaných dílčích translatologických problémů z pohledu našeho teoretika. Tato část sestává z celkem tří celků. V prvním celku provedeme rozbor problémů teorie překladu, dále pak kritiky a dějin překladu. V rámci dějin překladu, tj. oblasti, které se tento teoretik věnuje s největší intenzitou, se zaměříme především na Pyrenejský poloostrov a na období středověku (které Santoyo probádal nejuceleněji), neboť omezený prostor této práce nám neumožňuje věnovat se hlouběji i jiným geografickým oblastem či obdobím. Naším cílem zde bude představit klíčové historické okamžiky a osobnosti v dějinách překladu v rámci daného časového a místního vymezení.

Nedílnou součástí naší práce bude i kapitola pojednávající o recepci díla Julia-Césara Santoya. Pokusíme se v ní analyzovat, s jakým ohlasem se setkala dosavadní práce tohoto teoretika. Vycházet budeme z jednotlivých odkazů na jeho dílo v rámci publikační činnosti ostatních jak světových, tak španělských teoretiků. Jsme si nicméně vědomi, že tento úkol bude přinášet jistá úskalí, neboť se v tomto ohledu musíme spolehnout z větší části na internetové vyhledávání. Pokusíme se také podat přehled dosavadní reflexe Santoyovy práce v rámci českého prostředí.

Pro usnadnění orientace v práci jsou mnohé analyzované jevy v textu doplněny odkazy na další části práce věnující se tomuto jevu. Dále jsou zde uvedeny odkazy přesně identifikující místo (stranu), ve kterém se analyzovaný jev nachází v originálním díle. Tyto jsou určeny čtenářům majícím zájem si daný jev dohledat a dozvědět se o něm podrobnější informace.

V závěru práce se pokusíme zhodnotit celkový přínos Julia-Césara Santoya pro španělskou translatologii a definovat jeho současnou pozici v tomto odvětví.

Věříme, že si tato práce nalezne své pevné místo mezi ostatními pracemi podobného charakteru a že bude přínosná nejen pro odborníky působící v oblasti translatologie. Doufáme rovněž, že se stane určitým podnětem pro vypracování dalších prací zabývajících se problematikou španělského teoretického myšlení o překladu.

2. Španělská teorie překladu ve 20. století

V následující části bychom chtěli podat stručný přehled několika významných španělských myslitelů, kteří se věnují teorii překladu ve výše uvedeném období. Konkrétně budeme vycházet z antologie španělských překladatelů a teoretiků překladu, kterou vydal Santoyo pod názvem *Teoría y crítica de la traducción: Antología* (1987) a ze Santoyových statí zabývajících se španělským a hispanoamerickým stavem teoretického myšlení o překladu (*Los "Estudios de Traducción" en España: Estado de la cuestión y balance provisional*, 1991; *Así que pasen veinte años: una mirada retrospectiva a los Estudios de Traducción en España, en particular a los de la Universidad de Granada*, 2000) (blíže viz oddíl 6.3.2.2).

Zaměřili jsme se především na ty teoretiky 20. století, na které Santoyo odkazuje a z nichž čerpá i v několika dalších teoretických studiích, které jsou předmětem zkoumání této práce. Doufáme tak, že nám tento přehled přiblíží dílo a myšlení předchůdců a současníků Julia-Césara Santoya a přispěje tak v závěru k našemu lepšímu pochopení jeho místa v myšlení o překladu. Jednotliví teoretici jsou řazeni chronologicky, přičemž rozhodující je datum vydání práce, ze které čerpáme uvedené myšlenky těchto autorů.¹

2.1 Mariano de Vedia y Mitre (1881 – 1958)

Argentinský esejista, prozaik, literární kritik a překladatel. Překládal zejména z angličtiny (např. Oscara Wilda, Williama Shakespeara, Bernarda Shawa a Percy Shelleyho).

V roce 1934 vydává esejistické pojednání *Apología de traductor*², ve kterém se snaží obhájit smysl a význam překladu. Přirovnává překlad k umění, které ale od překladatele vyžaduje pokoru. Překladatel se musí vcítit do autora, přijmout od něj nejen obsah a formu, ale i celkovou inspiraci k dílu. Překládat pro něj v podstatě znamená dílo interpretovat. Umělec se tak stává překladatelem svého pojetí krásy, hudebník překladatelem skladby, spisovatel zase překladatelem myšlenek:

¹ Z důvodu autorských práv nemohl Santoyo do své Antologie zařadit slavnou esej Ortegy y Gassetta *Miseria y esplendor de la traducción* (1937). Santoyo je ostrým kritikem některých výroků Ortegy a neztotožňuje se s názory, podle kterých tato esej představovala velký přínos pro rozvoj translatologie. Kritický rozbor této eseje uvádíme v oddíle 6.3.3.2.7.

² v *Boletín de la Academia Argentina de Letras* (1934, svazek II)

El artista no hace sino traducir en imágenes sus concepciones de belleza. El poeta las traduce en versos; los demás traducen sus propias ideas en prosa vulgar. Platón no es sino el traductor de Sócrates, que vale tanto como ser su intérprete. Los enamorados que se besan traducen en este beso su amor. La música es traducción y quienes la ejecutan en cualquier instrumento no son sino intérpretes, traductores otra vez. Hasta Shakespeare, grande entre los grandes, es un traductor. Toma una idea de otro, la hace pasar por el tamiz de su sensibilidad y de su inteligencia, y la idea renace transformada: ha sido libre y hermosamente traducida (1987, s. 217).

2.2 Francisco Ayala (nar. 1916)

Španělský prozaik, esejista a překladatel (převážně z němčiny). V roce 1969 vydává monografii (kterou sepsal již v roce 1943) *Problemas de la Traducción*. Přestože tato publikace čítala pouhých 40 stran, představovala mezník na poli španělské translatologické reflexe, neboť až do data jejího vydání nevyšlo ve Španělsku žádné podobně orientované dílo, které by se věnovalo výhradně teorii či reflexi překladu.

Ve své monografii se Ayala zamýšlí nad slabou kvalitou vydávaných překladů, která je podle něj způsobena především náhlým a prudkým vzrůstem poptávky po překládaných dílech ze strany vydavatelů a skutečností, že jsou ochotni přijímat překlady od téměř kohokoli, kdo se nebojí tohoto náročného úkolu zhostit. Staví se proti v té době poměrně běžným názorům, podle nichž může být dobrý překlad do španělštiny (potažmo kastilštiny) pořízen pouze Španělem, nikoli španělsky hovořícím překladatelem původem z Latinské Ameriky. Podle autora kvalitu překladu neurčuje geografický původ překladatele, nýbrž jeho schopnost ovládat mateřský (tedy španělský) jazyk a jeho schopnost a talent psát.

Dále se zamýšlí nad problémem věrného a volného překladu definovaného Schleiermacherem. Podle Schleiermachera má překladatel možnost čtenáře přenést do jazyka autora, či naopak jazyk autora přizpůsobit jazyku čtenáře. Ayala se domnívá, že obecně více akceptovanou metodou (mějme na paměti, že esej vznikla počátkem 40. let) je metoda první, tedy přenesení čtenáře k jazyku autora, zejména pokud cílem překladu je umožnit čtenáři kontakt s autorem pocházejícím z odlišné kultury. Metoda věrného překladu je v tomto případě nejlepší metodou, jak čtenáře k autorovi přiblížit. Na druhou stranu ale nepopírá, že i metoda druhá (tedy volný překlad), která se nesoustředí na formu, ale na obsah a smysl díla, má své zastánce.

Pokud jsou ale obě metody uplatňovány „ortodoxně“ dochází k popření samotného překladu. Příliš volný překlad již není překladem, ale adaptací; přílišná věrnost může zkreslovat samotný smysl díla. Ayala poznamenává, že řešení, které by bylo aplikovatelné vždy, neexistuje: důležitým vodítkem je vždy smysl díla. Zda je vhodnější při překladu uplatnit metodu volnou či věrnou závisí i na typu textu – jinou metodu překladatel zvolí pro překlad matematického pojednání a jinou při překladu lyrické básně (1987, s. 239 – 247).

2.3 Javier Marías (nar. 1951)

Španělský spisovatel a překladatel, od roku 2006 člen Španělské královské akademie.

Pro svoji Antologii španělských překladatelů a teoretiků zvolil Santoyo Maríasovu esej nazvanou *Ausencia y memoria en la traducción poética* publikovanou v roce 1981 v periodiku *Nueva estafeta* č. 26.

Marías se v této stati snaží zodpovědět na otázku, zda se překlad liší od tvořivosti (*creación*), či zda se v podstatě jedná o tutéž věc.

Nejčastějším argumentem proti této tezi je, že překlad postrádá originalitu, objevení či odhalení něčeho nového, na rozdíl od díla původního. Marías částečně připouští, že tento argument by mohl být pravdivý u překladu románu či eseje, nicméně jej odmítá v případě překladu poezie. Vytvoření básně podle něj představuje krystalizaci nového zážitku v co nejširším slova smyslu. Tímto zážitkem může být pocit, prožitek, myšlenka, nápad, okamžik nebo cokoli jiného. Totéž platí i při překladu básně – překladatel, podobně jako původní autor musí tyto „zážitky“ vytvořit, ne přepsat. V takovém případě je překlad básně stejně tak tvořivý počín jako její samotné složení.

Podle Maríase se překladatel původního textu od textu automaticky oprošťuje a vnímá jej pouze jako vzpomínku. Jeho úkolem je tuto vzpomínku rekonstruovat v novém jazyce, přičemž každý překladatelský výtvar je ojedinělý. V důsledku toho mohou vznikat nekonečné verze téhož, které se sice budou vzájemně lišit, nicméně každá z nich bude aktem literární tvořivosti (1987, s. 315 – 321).

2.4 Valentín García Yebra (nar. 1917)

Španělský filolog a překladatel, od roku 1984 člen Španělské královské akademie.

Do své antologie vybral Santoyo úvodní část první kapitoly *Ideas generales sobre la traducción* z Yebrovi monografie *Teoría y práctica de la traducción* (1982).

V této části Yebra definuje překlad jako proces, během kterého je nezbytné zachovat sémantickou a stylistickou ekvivalenci originálu. Proces překladu sestává z fáze pochopení (*comprensión*) a fáze vyjádření (*expresión*). Čtenář-překladatel musí originál číst nanejvýš pozorně a snažit se textu přiblížit co nejlíže, přičemž ideální by bylo úplné porozumění textu (tj. ztotožnění se s autorovým rozpoložením, ve kterém se nacházel v době vytváření textu), které však není možné. Překladatel si text určitým způsobem přivlastňuje již v této fázi, ne ve fázi vyjádření. V průběhu porozumění také provádí překladatel rychlou sémantickou, lexikálně-morfologickou a morfosyntaktickou analýzu originálu.

García Yebra se dále zamýšlí nad otázkou přeložitelnosti díla. Domnívá se, že pokud by překlad měl spočívat v reprodukci veškerých jednotlivostí formální struktury (lexikální, morfologické a syntaktické), nebyl by možný. Nicméně v takovém případě by se nejednalo o překlad ale opis (*copia*).

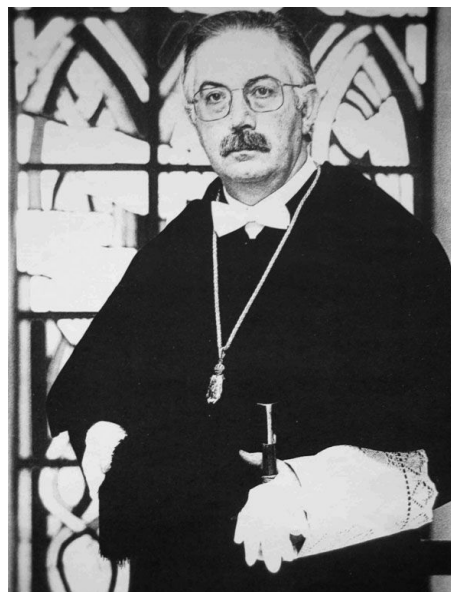
Zajímavá je také Yebrova úvaha týkající se metody překladu, při které rovněž vychází z již zmiňovaného klasického Schleiermacherova dělení na překlad věrný a volný (tj. dosažení funkční ekvivalence). Domnívá se (shodně s Franciscem Ayalou), že skutečný překlad by měl být výsledkem kompromisu: daná metoda bude převládající v závislosti na konkrétní situaci. Nicméně, v některých případech je dosažení funkční ekvivalence nemožné. Například v překladu japonského kostumbristického románu se španělský čtenář setká s projevy chování či jmény, které jsou pro něj zcela nezvyklé, zatímco pro japonského čtenáře naprosto běžné. V takovém případě neexistuje funkční ekvivalent. Pokud se však překladatel rozhodne jednotlivé projevy chování či jednotlivá jména substituovat domácími projevy či jmény, dosáhne překladu, který se bude zcela lišit od originálu. Nebude se pak jednat o překlad, ale o imitaci.

García Yebra v závěru shrnuje, že zlatým pravidlem překladatele je zůstat naprosto věrný obsahu a uplatnit zároveň dostatečnou volnost v oblasti stylu.

La regla de oro para toda traducción es, a mi juicio, *decir todo* lo que dice el original, *no decir nada* que el original no diga, y *decirlo todo con la corrección y naturalidad* que permita la lengua a la que se traduce (1987, s. 331).

3. Biografie Julia-Césara Santoya

Julio-César Santoyo Mediavilla se narodil roku 1943 v obci Astudilla ležící nedaleko Palencie v severozápadním Španělsku. Vystudoval anglickou filologii na univerzitě Deusto v Bilbau a v roce 1971 ukončil doktorské studium ve stejném oboru na univerzitě v Zaragoze. Od roku 1981 působí na univerzitě v Leónu, kde založil katedru moderní filologie. V témže roce se rovněž stal prvním děkanem této univerzity, v této funkci setrval až do roku 1983. Později, v letech 1990 až 2000, byl jejím rektorem. V letech 2000 – 2001 pobýval také na univerzitě v Massachusetts ve Spojených státech. V současnosti nadále působí na univerzitě v Leónu.

Během své akademické dráhy se stal členem několika významných asociací a organizací. Můžeme například zmínit *Španělskou asociaci anglo-amerických studií* (ADEAN), kterou spoluzakládal v roce 1976 nebo *Mezinárodní asociaci univerzitních profesorů* (IAUPE), kde působil od roku 1979. Byl rovněž členem několika redakčních rad odborných periodik (např. *Cuadernos de Investigación v La Rioja*, *Revista Española de Lingüística Aplicada*). V letech 1992 - 2000 byl ředitelem redakční rady odborného translatologicky zaměřeného periodika *Livius*. V letech 2005 – 2007 spolupůsobil jako ředitel redakční rady periodika *Interculturalidad y Traducción*. Rovněž byl členem několika porot při udělování překladatelských ocenění (např. *Premio Nacional AEDEAN de Traducción*, *Premio Nacional de Traducción* při španělském Ministerstvu kultury).

Za svoji dosavadní práci na poli translatologie a filologie obdržel několik ocenění. Zmíňme například čestné ocenění udělené v roce 1997 newyorským sdružením *Asociación de Licenciados y Doctores Españoles en Estados Unidos*. Jedním z nejvýznamnějších ocenění, které doposud obdržel, je *Premio Alfonso X el Sabio* za svoji kritickou stat *Unamuno, traductor de Lengua Inglesa* z roku 1984.

O významu jeho práce svědčí i skutečnost, že byl v roce 1998 jmenován členem královské akademicko-vědecké instituce *Reial Acadèmia de Doctors* v Barceloně.

4. Julio-César Santoyo – filolog a historik

Santoyovo dílo je vskutku obsáhlé. Jakožto vystudovaný filolog se specializací na anglo-americká studia je autorem rozsáhlé sbírky publikací pojednávajících o španělsko-anglických dějinách. V sedmdesátých letech se zabýval zejména historickými tématy spjatými s anglosaskou kulturou, je autorem četných historických statí zaměřených převážně na středověké období. Mezi ně patří například studie o španělském objeviteli a humanistovi Siru Pedru de Gamboa (*Sir Pedro de Gamboa*, 1974), o slavném anglickém vojevůdci Edwardu of Woodstock (*El Príncipe Negro en Alava*) či o anglických vojenských expedicích na území Španělska (*De crónicas y tiempos británicos: Historia de una expedición militar inglesa en Guipúzcoa (junio – octubre 1512)*, 1973; *Canto heroico a la retirada de los ingleses y expulsión de los españoles de Navarra (1513)*, 1974).

5. Julio-César Santoyo – překladatel

Na anglo-americkou literaturu se soustředí i v oblasti literatury. Překládá díla britských i amerických klasiků z různých historických období, převážně však z 19. (Rudyard Kipling, Edgar Allan Poe, Washinton Irving, Oscar Wilde, Robert Luis Stevenson) a 20. století (Willa Cather, J.R.R. Tolkien, Flannery O'Connor, Robin Champan aj.). Vedle prózy přeložil i dvě dramata Christophera Marlowa *The Jew of Malta* (*El judío de Malta*) a *The Tragical History of Doctor Faustus* (*La trágica historia de la vida y muerte del Dr. Fausto*). V devadesátých letech se také věnoval překladu děl významného španělského lingvisty, filologa a literárního kritika, žáka Menendéze Pídala a zakladatele stylistiky, A. Alonsy.

6. Julio-César Santoyo – translatolog

Překlada se intenzivněji začíná věnovat od počátku osmdesátých let. V tomto období se také jeho zájem začíná upínat na teoretické aspekty překladatelské činnosti. Vydává tak řadu pojednání týkajících se překladatelské činnosti, přičemž se soustředí především na dějiny a kritiku překlada, nicméně stranou jeho pozornosti nezůstávají ani dílčí problémy teorie překlada.

Své práce v podobě článků, statí a studií zpočátku publikuje v mnohých odborných periodikách (například *Revista Española de Lingüística*, *Meta*, *Herméneus*, *Hieronymus Complutensis*, *Quimera: Revista de literatura*, *Trans*, *Livius*, *Babel* aj.), od druhé poloviny osmdesátých let pak začíná vydávat i několik monografií.

V následující kapitolách představíme jeho práci v dílčích oblastech translatologie podrobněji.

6.1 Metodologická východiska

Ve svých pracích se Santoyo opírá o mnohé významné teoretiky, ať již se jedná o jeho předchůdce či současníky. V této kapitole bychom rádi podali stručný přehled těch teoretiků, na které odkazuje nejčastěji a z jejichž názorů vychází.

V souvislosti s definováním významu překlada u Santoya nalezneme patrný vliv Manipulační školy, zejména často zmiňovaného amerického překladatele, teoretika a představitele tohoto proudu Andrého Lefevera (1946 – 1996).

Santoyo se domnívá, že význam překlada je obrovský: prostřednictvím překlada máme možnost poznávat jiné kultury a civilizace, překlad přispívá také k šíření svobody slova a myšlení.

Jednu z nejvýznamnějších rolí sehrává překlad na poli literatury. Literatura bez překlada je odsouzena k úplné izolaci v rámci jednoho jazykového společenství. Pokud je jí umožněno překročit vlastní hranici prostřednictvím překlada, může mít přímý vliv na kulturně-lingvistické systémy, jimiž je přijímána. Santoyo, podobně jako Lefevere, považuje překlad za nejdůležitější formu přepisu, tedy recepce původního díla:

If a work of literature is not rewritten in one way or another, it is not likely to survive its date of publication by many years or even many months... (Lefevere, s. 79)³

Santoyo se na několika místech ve svém díle opírá i o výrok současného teoretika, brněnského rodáka, Petera Newmarka (nar. 1916) vnímajícího překlad jako záležitost, která je věcí diskuse („Translation is a matter of discussion“)⁴. Podle Santoya nelze v důsledku tvůrčího charakteru překladu, a konkrétně překladu literárního, hovořit o dogmatech či zákonitostech. Překlad literárního díla je subjektivní záležitost, navíc samotná literární hodnota je relativní. Santoyo zdůrazňuje, že literární překlad a potažmo ani samotnou teorii překladu z něj vycházející nelze považovat za vědeckou disciplínu.

Ve svém teoretickém myšlení o literárním překladu vychází také z názorů univerzitní profesorky a významné současné teoretičky působící ve Vídni, Mary Snell-Hornbyové. Tato teoretička je známa mimo jiné jako výrazná odpůrkyně lingvisticky orientované translologie. Hovoří o potřebě tzv. kulturního obratu (*cultural turn*) v translologii, tj. novém pohledu na překlad. Vychází z myšlenek německého filozofa Wilhelma Von Humboldta, podle nějž má jazyk dynamickou podobu. Je zároveň výrazem kultury a individuality mluvčích, kteří svět vnímají skrz jazyk. Kulturou přitom podle Snell-Hornbyové není pouze umění, ale jsou to veškeré sociálně podmíněné aspekty lidského života.

Santoyo se, podobně jako Snell-Hornbyová, domnívá, že literární překlad zastával dosud v rámci teorie překladu okrajové místo.

Within the discipline of translation studies, literary translation tends to enjoy an exclusive status of its own. Both the theory and practice of literary translation have been largely immune to objective analysis and have to this day been cut off from other types of translation by an all too rigid dividing line. (Snell-Hornby, s. 43)⁵

Podle Santoya nebyla do této doby uplatněna dostatečná objektivní analýza v oblasti literárního překladu. Pravděpodobným důvodem je skutečnost, že u

³ *La traducción: Reflexiones vindicativas (o de qué hablamos cuando hablamos de traducción)* (2001)

⁴ *La traducción literaria. Siete axiomas* (1995)

⁵ *Prometeo de nuevo encadenado: la traducción/re-creación literaria* (1990)

expresivních textů nelze uplatnit schémata a předpoklady, které můžeme uplatnit u textů operativních či informativních, na jejichž analýzu se v minulosti soustředila zejména lingvisticky orientovaná teorie překladu. Santoyo tedy vyzývá k tomu, aby v rámci dosavadní teorie překladu došlo k přehodnocení stávajících poznatků v oblasti literárního překladu.

V rámci svého kritického zaměření zmiňuje Santoyo na několika místech významného francouzského translátologa a zakladatele moderní komparatistiky Georgette Mounina (1910 – 1993). Tento známý odborník v oblasti sémiotiky tvrdí, že při překladu nedochází k pouhému převodu znaků z jednoho jazyka do znaků jiného jazyka, ale především k převodu z jednoho systému myšlení do jiného, z jedné civilizace do jiné, z jednoho času do jiného. Z tohoto důvodu nemůže být překladatel pouze dobrým lingvistou, ale musí být i vynikajícím etnografem. Znamená to tedy, že překladatel nemůže mít jen jazykové znalosti, ale musí znát dobře i veškeré záležitosti, které jsou spjaté se zemí, kde se daným jazykem hovoří.

El traductor no debe contentarse sólo con ser un buen lingüista, ha de ser un etnógrafo excelente. Lo que significa pedirle no sólo que sepa todo de la lengua que traduce sino también todo acerca del pueblo que utiliza esa lengua (G. Mounin, s. 30).⁶

Při řešení otázky překladatelské kompetence se Santoyo s těmito myšlenkami ztotožňuje a doplňuje je o předpoklady vypracované univerzitním profesorem v Lipsku, Albrechtem Neubertem. Patří mezi ně jazykové a kulturní znalosti (*language and cultural competence*), znalost tématu (*subject competence*) a schopnost převodu (*transfer competence*).

Jistou návaznost na Mouninův názor můžeme vysledovat i ve studii zabývající se otázkou hranice přeložitelnosti. Santoyo rozlišuje několik typů hranic přeložitelnosti (podrobněji viz oddíl 6.3.1.6), mezi něž řadí i individuální kognitivní hranici. Tato je dána souhrnem znalostí a zkušeností překladatele. Určuje ji například jeho nedostatečná nebo chybějící znalost kulturního a situačního kontextu.⁷

V rámci otázky přeložitelnosti se shoduje s názory jednoho z nejvýznamnějších španělských teoretiků Garcíi Yebry, který kritizuje skepticismus některých teoretiků

⁶ *El Delito de traducir* (1998)

⁷ *Los límites de la traducción* (1987)

(např. Ortegy y Gasset) považujících překlad za nic než marné úsilí. Santoyo, podobně jako García Yebra se domnívá, že sice nelze převést veškeré formální struktury originálu (lexikum, morfologii, syntax), nicméně obsah textu je reprodukovatelný vždy, i přes eventuální nedostatky.

Z poznatků Valentína Garcíi Yebry (nar. 1917) Santoyo čerpá i v oblasti, které se v rámci translatologie věnuje nejvíce, a to v dějinách překladu. García Yebra svoji pozornost dělí víceméně rovnoměrně mezi obecné dějiny překladu (postupuje od charakteristiky písemnictví nejstarších civilizací, např. sumersko-akkadské, babylonské, chetitské, egyptské a mezopotámské, až po období Řecka a Říma)⁸ a španělské dějiny překladu. Santoyo se detailněji zaměřuje spíše na oblast Pyrenejského poloostrova a zejména na období středověku, přestože i v jeho díle nalezneme odkazy na kultury mnohem vzdálenější – např. orientální, africké apod. (2008, s. 287)⁹

Z výše uvedeného je tedy patrné, že v Santoyově teoretickém myšlení se odráží poznatky jak teoretiků z let 60. až 80. (např. vliv Mounina a Manipulační školy), tak i jeho současníků (Snell-Hornby, Newmark). Opírá se o myšlenky nejen zahraničních translatologů, ale vychází i z děl domácích teoretiků (např. Valentín García Yebra).

6.2 Přehled monografií

V roce 1985 vydává Santoyo soubor statí pod názvem *El delito de traducir*, po kterém následují ještě další dvě vydání, a sice v letech 1989 a 1996.

Hned v úvodní části hovoří autor o dvou aspektech překladu, které pojmenovává slovy slavného eseje Ortegy y Gasset *El esplendor y miseria de la traducción*. Domnívá se, že pozitivní stránce, tedy „lesku“ překladu, se doposud věnuje jen velmi malá část teoretických prací. Překlad však podle jeho názoru tvoří konstitutivní prvek kulturních dějin a do značné míry se podílí na rozvoji nejen literatury a kultury, ale i obchodu, vědy a techniky. Evropská kultura by bez překladu měla dnes zcela jinou podobu. Důkazem toho jsou například nejstarší písemná svědectví o existenci staroslověnštiny v podobě překladů biblických textů pořizovaných sv. Cyrilem a Metodějem. Nebo první písemná svědectví o existenci starokastilštiny, emiliánské glosy

⁸ *En torno a la traducción. Teoría. Crítica. Historia* (1983)

⁹ *Historia de la Traducción: Viejos y Nuevos Apuntes* (2008)

(*glosas emilianenses*), tedy okrajové poznámky v podobě přeložených výrazů z latiny do primitivní kastilštiny, které se objevovaly v textech svatého Písma např. v klášteře Santo Domingo de Silos. V rámci globálního pohledu pak můžeme i na samotnou evangelizaci nahlížet jako na součást dějin překladu, neboť většina biblických textů, které se dochovaly dodnes, nejsou původní, ale pozdější řecké překlady (1996, s. 15 – 18). I z pohledu současnosti považuje Santoyo překlad za nejúčinnější systém kulturního převodu. Tento názor dokládá několika čísly: v samotném Španělsku bylo v roce 1953 přeloženo více než 1 000 titulů, zatímco v roce 1977 již 6 337 děl (1996, s. 20). Slovy Isadore Pinchuckové:

[Las traducciones] son indispensables para el funcionamiento de nuestra moderna sociedad (1996, s. 20)¹⁰.

Nicméně, jak již vyplývá z názvu uvedené publikace, Santoyo přirovnává překlad zároveň ke zločinnému jednání.

Cierto y demostrable es asimismo el hecho de que el lector español está siendo sistemáticamente engañado, robado, estafado e inducido a error, cuando lee un libro traducido ... (1996, s. 9)

A právě této stinné stránce překladu věnuje autor ve své monografii mnohem větší prostor. Zaměřuje se na kritiku nekvalitních a neprofesionálních překladatelů. Základní problém podle něj spočívá ve skutečnosti, že valná většina překladatelů není dostatečně kvalifikována, překladatelé se této profesi již od pradávna věnují bokem, vedle různých profesí právníků, úředníků, kanovníků atp. Zdá se tedy, že jedině, co k překladatelské činnosti potřebují, je znalost daného jazyka a kontakt ve vydavatelské sféře.

No parece sino que el arte de traducir fuera un don infuso concedido a cualquier mortal por el mero hecho de vivir (1996, s. 28).

Není tedy divu, že se autoři podobným nedostatkům rozhodli bránit a mnozí trvají na tom, že daný překlad musí před vydáním schválit jimi určený odborník, či jej musí

¹⁰ [Překlady] jsou pro fungování naší moderní společnosti nepostradatelné.

vypracovat jimi vybraný překladatel.¹¹ Santoyo se domnívá, že podobná opatření by se měla stát součástí běžné praxe.

Příčinu nekvalitních překladů nicméně Santoyo nevidí pouze v nedostatečné kvalifikovanosti překladatelů. Na vině je podle něj i nedostatečné ohodnocení zejména literárních překladatelů, které jednotlivcům v podstatě brání zabývat se výlučně touto činností.¹² Práce překladatelů je nedoceněna a jejich zásluhy na šíření díla jsou mnohdy přehlíženy, a to nejen vydavateli (1996, s. 35).

Kritickou část své knihy rozdělil Santoyo do několika oddílů, které věnuje jednotlivým literárním druhům. V rámci básnického překladu zdůrazňuje, že hlavním cílem překladu poezie je se originálu přiblížit. Při překladu poezie nelze zachytit veškeré aspekty originálu, vždy je nezbytné učinit jistý kompromis, alespoň co se básnické formy týče (ibid., s. 63).

V překladu dramatu má překladatel podle autora pravděpodobně největší volnost, neboť vzhledem k tomu, že četbě dramatu se věnuje jen velmi málo čtenářů a je určen především pro scénickou úpravu, je velmi malá pravděpodobnost, že by překlad byl srovnáván s originálem (ibid., s. 75).

Samostatné kapitoly věnuje Santoyo i překladu filmů (zabývá se zejména problematikou překladu názvů filmů, ve kterém se obecně preferují zavedené nebo komerčně přitažlivé názvy, oproti věrnému překladu názvu originálu), písní a komiksů (viz oddíl 6.3.3.2).

Společným pojítkem těchto jednotlivých částí monografie je pak kritika konkrétních jevů v překladu. Santoyo kritizuje nedostatečnou věrnost mnohých překladatelů. Naopak příliš volné zacházení s textem připisuje buď potřebě překladatele uplatnit vlastní tvůrčí schopnosti v textu, kdy do textů vkládá části, které v originále chybí. Nebo naopak zkracování originálu, které pramení buď z lenosti překladatele či jeho neznalosti.

Část kritiky věnuje Santoyo také plagiátu, který je podle něj i v současnosti velmi běžná záležitost.

Ve své monografii *El delito de traducir* podává autor velmi zajímavý pohled na současný stav španělského překladu. Svoji práci dokumentuje četnými, velmi

¹¹ Jako příklad můžeme uvést dědice práv Ezry Pounda, kteří trvají na tom, aby veškeré jeho překlady revidovali jimi určenými odborníci (1996, s. 32).

¹² S podobnou situací se setkáváme i v českém překladatelském prostředí. Honoráře za literární překlady jsou vysoce podhodnoceny, a tak překladatelům zabývajícím se touto živností nezbyvá než živořit, či se současně věnovat i jiné výdělečné činnosti.

názornými příklady. Podrobnější přehled jednotlivých kritizovaných jevů uvádíme v části Kritika překladu (viz oddíl 6.3.3).

O šest let později, tedy v roce 1987, vychází další Santoyova monografie, antologie španělských překladatelů a teoretiků pod názvem *Teoría y crítica de la traducción: Antología*. Jedná se o poměrně obsáhlý, i když – jak autor sám poznamenává – zdaleka ne vyčerpávající soubor textů pojednávajících o teorii a kritice překladu z období 14. – 20. století. Texty jsou uváděny pod jmény autorů a jsou řazeny chronologicky, dle data jejich vydání. Z velké části se jedná o esejistická pojednání, v některých případech texty představují úryvky z monografií. Motivem sepsání této antologie byla podle autora dosavadní „roztříštěnost“ úvah a myšlení o překladu španělských teoretiků a také skutečnost, že (vzhledem k tomu, že doposud nebyly nijakým způsobem shromažďovány) upadají rychle v zapomnění.

La primera intención de la presente antología ha sido, precisamente, la de recoger y recopilar estos materiales, terminar con su dispersión y presentar por primera vez un *corpus* de teoría y crítica traductorales que, si bien de tono menor, al menos conviene empezar a tener en cuenta, sobre todo en su conjunto. Ni mucho menos, así considerado, este caudal de reflexiones puede pasar ya desapercibido (1987, s. 20).

V roce 1998, ku příležitosti jmenování členem královské akademicko-vědecké instituce *Reial Acadèmia de Doctors* v Barceloně, vydává Santoyo monografii *Las páginas olvidadas*. Cílem této monografie je snaha vymezit roli překladu a překladatele v kontextu kultur a literatur jednotlivých národů.

Překlad je podle Santoya v podstatě hybridní útvar, který nepatří ani do výchozí kultury, ani se definitivně nezařazuje do kultury cílové. Jeho role je nicméně nezastupitelná: již od samého počátku má překlad vliv na naši historii, literaturu a kulturu. Svět je na něm závislý (1998, s. 11).

O literatuře jako o fenoménu transkulturním můžeme podle Santoya hovořit pouze v kontextu s překlady. Literatura bez překladu je v podstatě odsouzena k zániku. V této souvislosti autor uvádí, že mnohá díla, byť nesmírně kvalitní, postupem času upadají v zapomnění, nejsou-li představena zbytku světa prostřednictvím jiných jazykových verzí (1998, s. 41).

Santoyo se však neztotožňuje s názory Andrého Lefevera, podle kterých překlad přebírá postavení originálního díla. Překlad díla do jiného jazyka většinou existuje v několika verzích, což samo o sobě svědčí o skutečnosti, že nemůže zaujmout stejnou pozici jakožto originál. Překlad je podle Santoya pouze zprostředkovatelským prvkem autority originálu, kterému pomáhá působit na cílovou kulturu a literaturu.

El impacto (si alguno hay) lo produce la obra como tal, rarísima vez el texto traducido, que actúa casi siempre de forma vicaria y provisional, y que pasa pronto, se olvida y se sustituye por otra nueva traducción, o si permanece lo hace de forma cuasi anónima: sólo el original es perenne, las traducciones llevan todas el sello de lo efímero y caduco. Por eso no hay una sola traducción española que desde un punto de vista textual sea referente último de Hamlet. (1998, s. 34)

Stejné postavení jako originál může podle Santoya získat pouze překlad autorský (ibid., s. 35) (více viz oddíl 6.3.1.9).

Autor monografie si dále klade otázku, jak je možné, že překlady jsou obecně považovány za záležitost pomíjivou, zatímco originál je podle obecného mínění záležitost trvalá.¹³ Santoyo nesouhlasí s názory některých teoretiků, kteří jako důvody pomíjivého charakteru překladu uvádějí pouze skutečnost, že s postupem času dochází k jeho zastarávání (M. Hrala) a s ním spojenými změnami v cílovém jazyce, literárním výrazu a v samotné překladatelské normě (E. Masnerová) (1998, s. 36 - 38). Tyto důvody nelze aplikovat v případech, kdy se jedná o několik překladových verzí pořízených v relativně krátkém časovém období. Jako příklad můžeme uvést překlady Canterbury povídek do španělštiny v letech 1969 – 1978. V průběhu necelých deseti let byly publikovány tři odlišné verze těchto povídek ve španělštině. Nelze tedy hovořit o potřebě vytvoření nového překladu v důsledku změn ve výrazové formě či překladatelských normách. (1998, s. 37).

Autor se domnívá, že důvodem publikování nových a nových překladových verzí téhož originálu je mnohdy prostá skutečnost, že některé překlady jsou plně chyb, působí nepřirozeně a těžkopádně a vzniká tak potřeba je nahradit. Druhý důvod je spíše obchodního rázu. Jednotlivá nakladatelství spolu dostatečně nekomunikují a nejsou informována o publikačních plánech konkurenčních nakladatelství. Nastávají pak

¹³ Santoyo cituje současného španělského překladatele Williama Shakespeara Salvadora Olivu: „Las versiones pasan, los originales permanecen.“

situace, podobně jako v roce 1980, kdy román *Milenec Lady Chatterlyové* (*El amante de Lady Chatterley*) vyšel hned v pěti různých překladech u pěti různých vydavatelů.

Obečně se překlad podle Santoya ocitá v paradoxní situaci: na jednu stranu je jeho postavení v rámci kultury a literatury nesmírně důležité, na druhou stranu je často opomíjený. Je zarážející, jak často jsou překlady a zejména překladatelé zcela ignorováni. Mnohé významné literáty (Manuel Azaña, Miguel de Unamuno, Pablo Neruda, Jacinto Benavente apod.) proslavila vlastní tvorba, nicméně o jejich překladatelské činnosti (byť u některých představovala hlavní zdroj obživy) se nezmiňují téměř žádné prameny. Navíc se na překladatele, narozdíl od ostatních autorů, nevztahuje žádné autorské právo.

Qué esquizofrenia e hipocresía cultural es la nuestra, que admitimos que sin traducciones una obra no trasciende más allá del invernadero de su propia lengua, y en cambio olvidamos y desconocemos de modo absoluto las traducciones que han permitido esa misma trascendencia? (1998, s. 47)

Zatím poslední Santoyovou knižní publikací je *Historia de la Traducción: Viejos y nuevos apuntes*. Vyšla začátkem roku 2008 a v podstatě navazuje na publikaci vydanou v roce 1999 pod názvem *Historia de la traducción: Quince Apuntes*, kterou zároveň rozšiřuje. Představuje soubor statí, přednášek a článků vydaných v průběhu několika let, jež se autor rozhodl publikovat souborně v jednom knižním vydání. Pohnutku k tomuto kroku Santoyo zmiňuje již v úvodu, vzpomínkou na svá studentská léta a doporučení jednoho z profesorů, kterému se pochlubil, že mu v odborných časopisech publikovali již několik statí. Profesor mu tehdy odpověděl, že souborné dílo není tak pomíjivé jako články vydané jednotlivě:

Los trabajos en revistas están muy bien, pero se los acaba llevando el viento; cuando tengas ocasión, reúnelos en un volumen: el artículo suelto se olvida, el libro permanece (2008, s. 9).

Přínos této publikace je nesporný: Santoyo podává velmi plastický obraz vývoje překladu v období středověku, konkrétně od 7. do 16. století. Přináší poznatky o

překladech významných překladatelů z historického hlediska, kterých si však mnozí teoretici až doposud nepovšimli.

Obecně se snaží klást důraz na ty oblasti dějin překladu, které jsou jinými teoretiky zmiňovány pouze okrajově, či zcela opomíjeny. Konkrétně tak můžeme uvést např. důraz na překladatelskou činnost ve 14. století, kterému se teoretikové ve svých pracích běžně vyhýbají. Santoyo zdůrazňuje, že v teorii překladu je nutné brát v potaz nejen překlady děl literárních, ale i neliterární, pragmaticky orientované překlady. Významnou roli rovněž připisuje autorskému překladu, opět tématu, které jiní považují za marginální.

Neposledním přínosem publikace je rovněž Santoyova snaha vyvrátit existenci Toledské školy, na kterou odkazují nejen četní hispánští teoretikové ale i publikace vyšlé v našem, tedy českém prostředí¹⁴ (viz oddíl 6.3.3.1).

Publikaci by bylo možné vytknout její nedostatečnou vyváženost, co se týče charakteristiky jednotlivých období. Některým jevům či obdobím se Santoyo věnuje až příliš detailně (např. překlad díla Rabíndranátha Thákura), jiné jevy či jiná období zcela vypouští (např. 12. století). Je však nutné si uvědomit, že cílem tohoto souboru statí není podat ucelený a obsáhlý přehled historického vývoje překladu, ale – jak již bylo zmíněno – zaměřit se spíše na ty jevy, kteří jiní autoři považují za okrajové či zcela opomíjí.

Podrobnější přehled jednotlivých statí uvádíme v části Dějiny překladu (viz oddíl 6.3.2).

¹⁴ např. García Yebra, V. (1983); Bělič, Forbelský (1984)

6.3 Dílčí problémy translatologie

V následující části podrobněji představíme a rozebereme některé základní Santoyovy myšlenky související s problematikou překladu.

6.3.1 Teorie překladu

6.3.1.1 Význam překladu

Nad smyslem a úlohou překladu se Santoyo zamýšlí hned v několika studiích. Vedou jej k tomu úvahy mnohdy významných myslitelů, kteří v průběhu historie na překlad povětšinou nahlízejí jako na činnost druhořadou a podřadnou. Asi nejvýrazněji za všechny hovoří Cervantes, který přirovnává překladatele z blízkých jazyků (Santoyo poznamenává, že zde má Cervantes na mysli pravděpodobně překlady z italštiny) k opisovači.

El traducir de lenguas fáciles, ni arguye ingenio, ni elocución,
como no le arguye el que traslada, ni el que copia un papel de otro papel
(2001, s. 74).¹⁵

Santoyo se s názory těchto myslitelů neztotožňuje a zdůrazňuje, že je nezbytné hájit smysl a poslání překladu, jakož i celé disciplíny zabývající se touto činností. Překlad má mezi kulturou, historií a literaturou své pevné místo, bez něj si je nelze představit (ibid., s.76).

Svět bez překladu by měl zcela jinou, izolovanou podobu. Literatura bez překladu je literatura, která zůstává nepoznána. Může sloužit pouze těm, jejichž jazyk a kulturu autor sdílí, její poznání však nikdy nepřekročí hranice této kultury. (viz oddíl 6.3.1.3).

Překlad také sehrál výraznou roli v dějinách lidstva. Je zprostředkovatelem šíření svobody slova a myšlení. Santoyo se domnívá, že například dějiny evangelizace jsou úzce spjaty s dějinami překladu. Prostřednictvím překladu máme navíc možnost poznávat kultury a civilizace dávných období.

Překlad také výraznou měrou přispívá k rozvoji vědy a techniky. Zatímco např. v roce 1953 se ve Španělsku přeložilo přibližně 1 000 zahraničních děl z těchto oborů,

¹⁵ *La traducción: Reflexiones vindicativas (o de qué hablamos cuando hablamos de traducción)* (2001)

v roce 2000 to již bylo kolem 10 000 titulů ročně. Význam překladu v tomto odvětví ocenil již v 16. století slavný italský astronom Giordano Bruno:

Todo el linaje de la ciencia procede de la traducción (ibid., s. 82).

6.3.1.2 Endosmóza a exosmóza překladu

Ve své stati *Endósmosis, exósmosis: dos conceptos para la teoría e historia de la traducción* (1998) přichází Santoyo se dvěma novými pojmy, které podle něj zodpovídají na otázku, k čemu překlad slouží.

Exosmózou (v odb. jazyce proces pronikání kapalin z buňky do prostředí) označuje proces, kdy jsou texty psané v domácím jazyce promítány do cizích jazykových forem, přičemž smyslem a cílem tohoto úkonu je, aby tyto texty poznali „ostatní“. Santoyo se domnívá, že cílem téměř většiny překladů pořízených v průběhu prvních 2 000 let překladatelské činnosti (tj. od poloviny 3. tisíciletí př. n. l.) byla právě tato snaha o šíření vlastních myšlenek.

Ve 3. století př. n. l. nicméně došlo k radikálnímu obratu v teleologii překladu: do popředí se dostává *endosmóza* (v odb. jazyce proces pronikání kapaliny z prostředí do uzavřeného prostoru), tj. snaha poznat to, co je napsáno v cizím jazyce. Největší podíl v počátcích tohoto procesu připisuje autor Římu v době předkřesťanské. V té době neměl Řím dostatek vlastních textů, které by mohl předávat dál a naopak zde bylo velké množství textů, které mohl přijímat, zejména z blízké řecké kultury. Dalším příkladem tohoto procesu jsou drobné překladatelské „školy“ ve středověku, např. v Ripollu, Toledu apod.

Santoyo poznamenává, že toto dělení by se mohlo zdát běžnému pozorovateli poněkud banální. Avšak překladatel by si měl vždy uvědomit k jakému účelu má jeho překlad sloužit, neboť toto má posléze zásadní vliv na jeho produkci. Při procesu exosmózy je totiž nezbytné vlastní text přizpůsobit cizímu jazyku a cizí kultuře. Tento proces může být v některých případech velmi náročný. Důkazem toho je například překlad kolumbijské ústavy do sedmi indiánských jazyků, kterými se v této zemi hovoří, přičemž v těchto jazycích neexistují základní pojmy jako je *ústava* či *právo*.

V případě exosmózy je naopak nutné přizpůsobit cizí text našemu jazyku a naší kultuře, což opět nemusí být jednoduchý úkol.

6.3.1.3 Překlad jako přepis

S odkazem na Lefeverovo pojetí přepisu (*rewriting*), do kterého vedle samotného překladu řadí i adaptaci, imitaci, literární historiografii, kritiku, recenzi, zkrátka jakoukoli formu recepce původního díla, považuje Santoyo překlad za nejdůležitější formu přepisu (*reescritura*) a potažmo tedy i recepce. Pouze prostřednictvím překladu dokáže dílo, či celá literatura překročit vlastní hranici a mít přímý vliv na nové kulturně-lingvistické systémy, jimiž je přijímána (2008, s. 237).

Si una obra literaria cualquiera no se traduce, puede que no se olvide en el idioma y cultura en que se escribió, pero desde luego permanecerá hibernada en él, sin alcanzar la trascendencia innata a que está llamada toda obra de arte (2008, *ibid.*).

Mnohá díla spisovatelů z různých zákoutí světa zůstanou zbytkem světa navždy nepoznána, jelikož mu nebyla zprostředkována překladem. Naopak díla, která byla přeložena do různých jazyků mají mnohem větší a zřetelnější dopad.

Santoyo, podobně jako Lefevere, tvrdí, že překlad může sloužit k rozvoji chybějícího žánru v domácí literatuře, což dokládá na Montesquieuových *Perských listech* (1721). Tato společenská satira byla autorem vydávána za překlad, ačkoli to bylo dílo původní. Jednalo se tedy o pseudopřeklad. Perské listy se setkaly s nevídaným ohlasem (jen za života jejich autora byly vydány více než 30krát) a byly přeloženy do mnoha jazyků. Prostřednictvím překladů tedy došlo v mnohých literárních systémech k vytvoření nového epistolárního žánru v podobě dopisů psaných cizinci (2008, s. 242).

V samotném Španělsku vyšel překlad *Perských listů* až o sto let později. Na zpoždění se podepsala mocná vláda státu a církve nad veškerými díly, které by mohly mít destabilizační či revoluční účinek. První španělský překlad tak vyšel až v roce 1818 ve francouzském Nîmes a jeho autorem byl opat José Marchena. Nicméně vliv tohoto díla zasáhl Španělsko již před vydáním prvního překladu a i zde se tento žánr prosadil v podobě dopisů vydávaných „cizinci“.¹⁶

¹⁶ Zmíňme například Marocké dopisy (*Cartas marruecas*) Josého Cadalsa vydávané v letech 1778 - 1779 v *Correo de Madrid*.

6.3.1.4 Překladové verze

Pro Santoya překlad dále představuje lidskou činnost¹⁷, na niž má vliv celá řada extralingvistických faktorů. Vedle jazykových znalostí (výchozího i cílového jazyka), osobního vkusu, slovní zásoby a jazykových preferencí překladatele sem řadí i sociální a kulturní rovinu a dále také literární a kulturní období, ve kterém překlad vzniká.

V důsledku těchto faktorů je každý překlad v podstatě unikátem, který se vždy bude lišit od jiných verzí, byť pořízených ze shodného originálu. Dokonce i tentýž překladatel by stejné dílo s odstupem času přeložil s určitými odlišnostmi (1998, s. 115).

Různý přístup překladatelů Santoyo demonstruje kupříkladu na slavném výroku Hamleta *To be or not to be: That is the question*. Jako ukázkou vybírá čtyři překladatele do španělštiny přinášející čtyři odlišné verze překladu¹⁸:

Existir o no existir, esta es la cuestión. (Leandro Fernández de Moratín, 1834)

¡Ser o no ser: he aquí el problema! (Luis Astrana Marín, 1972)

¡Ser o no ser, la alternativa es ésa! (Guillermo Mac-Pherson, 1882)

Ser o no ser: todo el problema es ése. (José Méndez Herrera, 1963)

6.3.1.5 Pomíjivost překladu

Překlad podle Santoya zaujímá poněkud zvláštní, nejasnou pozici – nepatří totiž ani do kultury výchozího díla, ani jej nelze s určitostí zařadit do kultury cílové. Vyžaduje se od něj, aby plnil funkci originálu, ale zároveň mu je připisována mnohem menší váha než samotnému originálu. Překlad se také považuje se záležitostí pomíjivou, neboť zatímco originální dílo existuje pouze jedno, překladových verzí originálu existuje mnohdy celá řada a jednotlivé překlady tak upadají v zapomnění. Nepovažuje se ani za originální výtvar překladatele, ale spíše za jakési společné vlastnictví. Překladatel navíc nemá tvůrčí podíl na díle.

¹⁷ *El delito de traducir* (1998)

¹⁸ Ve své stati *To be or not to be: traducciones, recepción y una nueva propuesta* (2005) se těmito odlišnými verzemi napříč dějinami španělského překladu zabývá podrobněji. V závěru poznamenává, že by v tomto případě bylo namísto přeložit spíše smysl než význam: „Mi atrevida (y quizá osada) propuesta es traducir en este caso no el significado, que eso se ha hecho casi siempre y no ofrece mayores problemas, sino traducir el sentido de la frase...“ A připojuje návrh vlastního překladu, který se liší od všech dosavadních verzí: *Suicidarse o no: ése es el dilema*.

En definitiva (se piensa) una traducción no es el original, y al no serlo, está liberada del dominio intelectual del autor, lo que la convierte en un bien común... Al traductor no se le reconoce un dominio intelectual sobre su texto, porque tampoco nuestra cultura reconoce la condición creadora del acto traductor (1997, s. 63).

V důsledku toho je opomíjena i překladatelská činnost mnohých překladatelů, kteří prosluli jako významní literáti, ale o jejichž překladatelské tvorbě se dodnes nezmiňují žádné prameny (např. Azaña, Unamuno aj.).

Na druhou stranu ale překlad výrazně přispívá k rozvoji domácí literatury a potažmo tedy i kultury. Zároveň se od něj očekává, že bude plnit funkci originálu a že v podstatě bude originální dílo v domácí kultuře nahrazovat (1997, s. 61).

Vzniká tu tedy určitý paradox: na jednu stranu se od překladu očekává, že zastane roli originálu, na druhou stranu se však překlad považuje za záležitost druhořadou.¹⁹

Santoyo si v této souvislosti klade řadu otázek: Proč některé překlady upadají u čtenářů v zapomnění a jsou nahrazovány jinými překlady? Proč nedosahuje překlad takového postavení jako originál? Proč se na překlad pohlíží jako na něco, co je domácí kultuře cizí, přestože jeho cílem je „působit“ v domácí kultuře jako dílo původní? Tyto otázky však pouze postuluje a nabízí je jako téma k diskusi, sám na ně nenachází konkrétní a jednoznačné odpovědi. Podobně jako Peter Newmark se domnívá, že překlad je věcí diskuse (1997, s. 69).

6.3.1.6 Hranice přeložitelnosti

V teorii překladu se běžně setkáváme s odlišnými názorovými proudy na přeložitelnost, které se pohybují mezi dvěma protipóly, nebo na jejich samém okraji: přeložit lze vše / přeložit nelze nic.²⁰ Ve své stati *Los límites de la traducción* (1987) se náš teoretik pokouší zamyslet nad tím, kde leží hranice přeložitelnosti, jak tato hranice vypadá a čím je podmíněna.

Podle Santoya neexistuje absolutní přeložitelnost ani absolutní nepřeložitelnost. Hranice přeložitelnosti nelze fyzicky vymezit, jsou abstraktní a pragmatické, tedy určené reálnou možností převodu. Zde má Santoyo na mysli možnost dosáhnout

¹⁹ Nad tímto paradoxem se Santoyo zamýšlí ve své eseji *Algunas preguntas (y quizá respuestas) sobre la relatividad y caducidad del texto traducido* (1997)

²⁰ Někteří teoretikové v této souvislosti hovoří o tzv. překladatelském optimismu a překladatelském pesimismu (např. A. Popovič a J. Vilikovský).

v cílovém jazyce úplné ekvivalence, kterou v praxi omezují tři skupiny faktorů: kognitivní, extralingvistické a lingvistické.

Santoyo rozlišuje konkrétně dvě kognitivní hranice. Všeobecnou kognitivní hranici, kterou rozumí například nemožnost překládat praindoevropský jazyk, neboť nemáme (a je velmi pravděpodobné, že ani v budoucnu nebudeme mít) k dispozici byť jen sebemenší záznamy psané v tomto jazyce. Důvod je zde v podstatě ontologický: nemůžeme překládat něco, co neexistuje. Dále rozlišuje individuální kognitivní hranici. Tato je dána souhrnem znalostí a zkušeností překladatele. Určuje ji například jeho nedostatečná nebo chybějící znalost kulturního a situačního kontextu.

Extralingvistickou hranici přeložitelnosti tvoří například neverbální komunikace ve spojení s verbální. Jako příklad uvádí Santoyo hru se slovy a obrazem, kdy jednotlivé obrázky hravou formou doplňují chybějící části slov. Takovýto převod je do cizího jazyka zcela nebo takřka nemožný, neboť lexikální jednotky výchozího a cílového jazyka si formálně neodpovídají.

Lingvistickou hranici přeložitelnosti tvoří podle teoretika například regionální dialekty. Santoyo se domnívá, že je nelze nahrazovat domácími regionálními dialekty, neboť jejich konotace a distribuce je v jednotlivých jazycích značně odlišná. Patří sem i různé typy formální příznakovosti, například u jazykolamů. U tohoto typu textu máme možnost přeložit jeho doslovný význam, tím se ale v překladu zcela vytratí jeho formální podoba. Další možností je jejich substituce domácím jazykolamem, v takovém případě nicméně nemůžeme hovořit o překladu v pravém slova smyslu. Příkladem lingvistické hranice přeložitelnosti je i dvojznačnost, která je v daném textu použita záměrně, jako hra se slovy. V takovémto případě je snadné přeložit význam, avšak za cenu ztráty původního smyslu, tedy hravosti. V neposlední řadě do této kategorie Santoyo řadí i idiolekt autora. Ortega y Gasset definuje dobrého autora jako člověka, který je schopen skloubit dvě nesklobitelné věci: vyjadřovat se srozumitelně a zároveň modifikovat běžný způsob užívání jazyka („...logrando dos cosas que parece imposible de cohesionar: ser inteligible, sin más, y a la vez modificar el uso ordinario del idioma“). Santoyo poznamenává, že u takovýchto tvořivých textů plných konotativních významů může překladatel snadno narazit na hranici přeložitelnosti. V takovém případě mu mnohdy nezbyvá nic jiného než příznačný idiolekt autora nivelizovat:

La dificultad de copar en traducción con estas desviaciones/creaciones personales puede llegar a ser insuperable, y el traductor verse obligado a mermar y estandarizar en muchos aspectos el

estilo característico de un autor, que lo es – junto a rasgos formales – por el cúmulo de connotaciones que atesora y que resultan por naturaleza interlingüísticas; y por lo mismo intransferibles a otro idioma.

6.3.1.6.1 Příklad kulturně vázaných prvků

Santoyo se domnívá, že vůbec největší problém při překladu spočívá v kulturně vázaných prvcích, tedy v prvcích charakteristických pro výchozí kulturu, avšak cizích v kultuře cílové. V některých případech může dojít vlivem překladu k postupné asimilaci cizích prvků v přijímací kultuře. Tuto skutečnost demonstruje na lexikální jednotce *fotbal* a ostatních výrazech s tímto sportem spojených. Ještě kolem 20. let 20. století představoval fotbal ve španělské kultuře poměrně nový fenomén převzatý z kultury anglosaské. Zpočátku byly do španělštiny spolu s výrazem *fotbal* importovány i další související výrazy (např. *referee, score, team, match* atp.), s postupem času však tento fenomén natolik zdomácněl, že v rámci něj vznikly i nové domácí lexikální jednotky (*árbitro, tanteo, equipo, partido* atp.) (1993, s. 144).

Zvláštní pozornost v rámci převodu kulturně vázaných prvků věnuje Santoyo překladu komedie.²¹ Tento žánr se mezi překládanou literaturou vyskytuje poměrně málo. Důvodem je skutečnost, že humor tvořící základ komediálního žánru, je většinou kulturně podmíněný. V případě, že se humor vyjádřený v daném díle zakládá na jazyce (který Santoyo považuje za nejmocnější prostředek vyjádření určité kultury), pokládá Santoyo překlad jako takový za nemožný. Překladatel se v takovém případě může uchýlit k jiným postupům – například adaptaci či substituci (1993, s. 151).

6.3.1.7 Translém jako jednotka překladu

V roce 1986 vydává Santoyo studii s názvem *A propósito del término „translema“*, ve které se zamýšlí nad nutností přesně definovat v rámci teorie překladu nejmenší překladovou jednotku, která by byla pro překlad stěžejní.

Podle Santoya by se mohlo zdát, že v tehdejší teorii překladu (mějme na paměti, že tato studie vyšla v polovině osmdesátých let) by toto téma mohlo být už jasně definováno v rámci teorie překladu, nicméně tomu tak není. Místo toho jsme se podle Santoya v translátologii setkávali se širokou škálou terminologických pojmů: například

²¹ Konkrétně ve statích *Translatable and untranslatable comedy: the case of English and Spanish* (1987) a *Traducción de cultura, traducción de civilización* (1993)

Mounin ji už v roce 1963 pojmenoval jako jednotku významu (*unidad de significación*), Newmark hovořil o jednotce překladu (*unit of translation*) a Louis Kelly o významové jednotce (*meaning unit*); Vinay společně s Darbelnetem dokonce uvažovali o třech terminologických variantách – jednotce myšlenky (*unidad de pensamiento*), lexikologické jednotce (*unidad lexicológica*) a jednotce překladu (*unidad de traducción*).

Santoyo uvádí, že mnozí teoretikové jednotku definují jako dále nedělitelný úsek výpovědi. Vinay a Darbelnet například tuto jednotku vymezují jako „nejmenší úsek výpovědi, jehož jednotlivé složky jsou natolik propojeny, že je nelze přeložit odděleně“. Podobně ji definují i Henry van Hoff a Vázquez-Ayora, kteří tvrdí, že se „jedná o nejmenší kombinaci slov, které tvoří výpověď jednoho úseku sdělení a které jsou do takové míry vzájemně závislé, že je nelze přeložit odděleně.“

Santoyo se však takovémuto vymezení brání, neboť podle jeho názoru definice tohoto typu neodpovídají definici jednotky překladu, ale spíše definici přeložitelné jednotky (*unidad traducible*), jelikož taková jednotka je pouze produktem členění textu (*segmentación del texto*). A členění textu, podobně jako jeho důsledek (tedy zmiňovaná jednotka z něho odvozená), je součástí fáze, která procesu překládání či produktu tohoto procesu předchází. Výchozí text se navíc člení odlišným způsobem než text cílový.

Santoyo tedy prohlašuje, že je stále nezbytné pojem „jednotka překladu“ identifikovat a definovat a přichází s návrhem nového termínu: translém (*translema*), jehož sufix *-ém (-ema)* odvozuje od latinské koncovky ostatních lingvistických jednotek a jehož kořen vychází z verba *translatare* pocházejícího ze středověké latiny. Podle něj tato jednotka představuje nejmenší jednotku mezijazykové ekvivalence schopnou funkční záměny, kterou nelze rozdělit na jednotky menší, aniž by přitom nedošlo ke ztrátě ekvivalence.

El *translema* es, en mi opinión, la *unidad mínima de equivalencia interlingüística, susceptible de permutación funcional y no reducible a unidades menores sin pérdida de su condición de equivalencia.*

Jedná se o dvojčlen (*binomio*), ve kterém protikladné jazykové složky mají stejný význam i funkci. Na rozdíl od jednotky překladu se translém skládá vždy ze dvou termínů, jednoho z výchozího a jednoho z cílového jazyka, je tedy zásadně dvojjazyčný.

Translémy podle Santoya sestávají z různých jazykových složek: fonetické, fonologické, lexikální, morfologické, sémantické, suprasegmentální a funkční. Při

převodu se nicméně neuplatňují všechny uvedené složky. Například nahradíme-li španělský citoslovečný výraz, kterým se reaguje na kýchnutí, *¡Jesús!* anglickým *Bless you!* (popř. českým *Zdravičko!*) uplatní se při převodu pouze suprasegmentální a funkční složky.

Santoyo dále poznamenává, že rozpětí translemické ekvivalence je různé a nerozhoduje o něm překladatel, nýbrž je dáno jazykem. Překladatel tak musí při vytváření translémů brát vždy v potaz ekvivalenci. Rozpětí ekvivalence může být velmi úzké (např. ve španělsko-anglickém translému *narciso/daffodil*), některé translémy však mají velmi široké ekvivalenční rozpětí (např. synonymická řada *sin embargo – con todo – no obstante – pero*, v porovnání s anglickou řadou *nevertheless – nonetheless – but – notwithstanding – still – however*).

V závěru své studie se teoretik zamýšlí nad tím, kterým směrem by se měla teorie překladu v souvislosti se studiem translémů ubírat. Domnívá se, že je nezbytné vypracovat speciální slovníky, jejichž základ by tvořily klasické lexikální jednotky, nýbrž translémy. Takový slovník by pak nabízel ekvivalenty celých frází a textových úryvků. Jako příklad uvádí klasickou frázi *érase una vez un rey* (*byl jednou jeden král*), kterou podle něj žádný klasický bilingvní slovník nenabízí. Dále je potřeba zaměřit se na studium translémů z hlediska diachronního, jehož cílem by bylo sledovat vývoj těchto nejmenších jednotek ekvivalence například již od 14. století až do současnosti. Důležité je rovněž, aby se dosavadní analýza překladů (potažmo kritika překladu) přeorientovala a zaměřila právě na translémy. Santoyo se totiž domnívá, že předmětem takovéto analýzy by mělo být zkoumání rozdílné ekvivalence translémů.

V neposlední řadě vyzývá, aby byl přehodnocen dosavadní název celé teoretické disciplíny, která se zabývá překladem, tj. *translatologie* (*traductología*). Tento název by měl být vyhrazen pro praktickou a didaktickou část studií, pro teoretickou část pak navrhuje název nový: *translémika* (*translémica*).

...me atrevo a proponer, como antes he dicho, el nombre de *Translémica* para los estudios teóricos de la traducción, al tiempo que el de *Traductología* podría quedar reservado para designar la praxis (práctica y didáctica) de este antiguo arte y oficio.

V následující části se pokusíme podrobněji přiblížit druhy překladů, jimž Santoyo ve svém teoretickém uvažování věnuje zvláštní pozornost.

6.3.1.8 Problematika literárního překladu

Podle Santoya je literární překlad poněkud marginální záležitostí, což dokládá hned několika fakty: například v roce 1995 tvořil literární překlad pouhých 15% celkové roční překladatelské produkce na světě (údaje UNESCO). Zatímco první známý překlad z angličtiny do španělštiny pochází už z roku 1577, první známý překlad literárního textu z angličtiny do španělštiny vyšel až o dvě století později, konkrétně v roce 1785 (báseň J. Addisona) (1995, s. 11).

Santoyo se domnívá, že v žádném jiném druhu překladu nedochází k tak jednoznačnému oddělení teorie a praxe jako v překladu literárním. Jedná se totiž o značně individuální záležitost, ve které se nejvíce uplatňují osobní zkušenosti překladatele, a kde by se tudíž jen těžko hledaly nějaké zákonitosti. Přesto v rámci literárního překladu uvažuje Santoyo o sedmi zásadách, které podrobněji rozebírá ve své studii *La traducción literaria. Siete axiomas* (1995).

První zásada podle autora spočívá ve skutečnosti, že do cílového jazyka nelze přeložit celý výchozí text. Jako příklad uvádí známý sonet č. 135 Williama Shakespeara, který je postaven na slovní hříčce vycházející z anglického výrazu *Will*. Tento výraz v sobě skrývá hned několik významů: neformální podoba jména William, úmysl či přání, potěšení a rozkoš. Ve španělštině (a potažmo ani češtině) nelze dosáhnout toho, aby všechny tyto výrazy byly obsaženy v jedné lexikální jednotce. Tato zásada platí zejména pro takové typy textů, kde primární roli hraje forma (1995, s. 11 – 13).

Podle druhé zásady se obecně předpokládá, že při překladu literárního díla nezbytně dojde k určitým ztrátám. Literatura je do značné míry tvořena právě jazykem, na jehož manipulaci se zakládá tvořivost. I pokud budeme v cílovém jazyce používat stejné prostředky pro manipulaci jako v jazyce výchozím, nedosáhneme stejného účinku (ibid., s. 15).

Třetí postulát stanoví, že v literárním překladu neexistuje ideální či dokonalý cílový text. Zatímco v jednom překladu může dojít ke ztrátě konkrétního účinku, v jiném překladu se jej může podařit dosáhnout (ibid., s. 18).

Z podobné zásady vychází i čtvrtý postulát – nikdy nebude existovat jediný a definitivní cílový text, dokonce ani pokud se jedná o překlad autorský (ibid., s. 19).

Podle páté zásady obsahuje literární překlad unikátní kreativní složky, které z něj činí jednu z nejnáročnějších a nejobtížnějších překladatelských činností. Literární překlad je navíc, oproti tvorbě původní, limitován závislostí na originálu (*servidumbre de original*) a na výběru (*servidumbre de opción*). Zde si můžeme připomenout, že o podobném omezení uvažoval již na počátku sedmdesátých let český teoretik Jiří Levý ve své stati *Geneze a recepce literárního díla* (1970), kde hovoří o překladu jako o rozhodovacím procesu při kterém překladatel volí vždy jednu možnost z celé množiny (paradigmatu) možností. Pro Santoya překlad spočívá v četbě a následné osobní interpretaci překladatele originálního díla.

La condición de partida de un traductor no es sino la de un lector más, que lleva a cabo, eso sí, una lectura muy particular del primer texto y que en virtud de esa lectura recrea en un segundo idioma su interpretación personal... Creación esclava (1995, s. 21).

Podobně opět uvažuje Levý, který v *Umění překladu* (1963) uvádí, že při překladu dochází celkem k trojí konkretizaci díla – autorem originálu, překladatelem a čtenářem. Překladatel v rámci četby díla zaujímá osobité interpretační stanovisko, které při překladu přestylizovává do cílového jazyka.

Vzhledem k tomu, že literární překlad je v podstatě textový produkt, podléhá samozřejmě kritickému hodnocení. Kritiku překladu literárního díla považuje Santoyo za jednu z dalších zásad vyplývajících z literárního překladu.

Poslední, tedy sedmá zásada literárního překladu vychází ze všech ostatních zásad: tvůrčí charakter literárního překladu a s ním spjatá nedokonalost a nemožnost překladu jsou jasným důkazem, že literární překlad a potažmo ani samotnou teorii překladu z něj vycházející nelze považovat za vědeckou disciplínu. Produkt, který je výsledkem literárního překladu, je ryze subjektivní interpretací čtenáře, tedy překladatele. Samotná literární hodnota je relativní, závislá mnohdy na převažujícím soudobém literárním vkusu. Znamená to tedy, že v rámci literárního překladu můžeme hovořit pouze o jistých zásadách, nikoli však o dogmatech či zákonitostech překladu (1995, s. 23 a 1990, s. 45).

Problematice literárního překladu se Santoyo věnuje i v eseji *Prometeo de nuevo encadenado: la traducción/re-creación literaria* (1990). Jak vyplývá již ze samotného názvu této statě, považuje Santoyo překlad literárního díla za jeho přetvoření (*recreación* či *transcreación*) v cílovém jazyce, spíše než za převod (*transferencia*).

V souvislosti s tím se Santoyo domnívá, že literární překlad zastával dosud v rámci teorie překladu zvláštní, poněkud okrajové místo. Pravděpodobným důvodem nedostatečné objektivní analýzy v této oblasti je skutečnost, že u expresivních textů nelze uplatnit schémata a předpoklady, které můžeme uplatnit u textů operativních či informativních (1990, s. 43). Santoyo tedy vyzývá k revizi dosavadních postulátů a poznatků v oblasti literárního překladu.

6.3.1.9 Problematika autorského překladu

Autorským překladem (*traducciones de autor/self-translation*) se Santoyo podrobněji zabývá hned v několika studiích (např. *Self-translation: Translational Competence Revisited*, 2004; *De Nebrija a Sor Juana Inés de la Cruz: Apuntes someros para una historia de las traducciones de autor en España y Portugal, 1488 - 1700*, 2003; *Rosario Ferré: Entre dos lenguas, entre dos culturas*, 2003; *Francisco Martínez de la Rosa, autor y traductor: nueva visita a Aben Humeya*, 2006).

Primárně v nich kritizuje skutečnost, že se tomuto tématu v obecné teorii překladu nevěnuje dostatečná pozornost. Celá řada současných teoretiků se shoduje na tom, že se jedná o záležitost velmi okrajovou (např. v pracích Newmarka, Bassnettové, Nidy, Larsona se s touto problematikou téměř nesetkáme). Někteří teoretikové zastávají dokonce názor, že autorský překlad byl charakteristickým jevem jazykového a kulturního uspořádání renesanční Evropy. S podobnými názory současných teoretiků se Santoyo naprosto neztotožňuje a snaží se je vyvracet prostřednictvím četných odkazů na autorské překlady nejen současných a historicky známých autorů, ale i autorů méně známých či dávno zapomenutých.²²

The sheer truth is that self-translation is not at all 'characteristic of the particular linguistic and cultural configuration of Renaissance Europe' (as it has also been said) but characteristic as well of 20th century India, America, Spain or Central and South Africa, as it is also characteristic of any other time, from the Middle Ages to this very month, October 2001 (2004, s. 224).

Autorský překlad se v dějinách překladu vyskytuje nejméně od 1. století. Již tehdy přeložil židovský kněz Flavius Josephus vlastní dílo *Židovská válka* psané v aramejštině

²² *Self-translation and competence revisited*, 2004, s. 223

do řečtiny. V období renesance se stává velmi běžnou záležitostí v celé Evropě: v Anglii se setkáváme s autorským překladem u Thomase Mora, Johna Donna, v Itálii u Goldoniho, ve Francii Étienna Doleta, a v samotném Španělsku například u slovníkáře Antonio de Nebrija, či historiků Juana de Mariana, Pedra de Ribadeneira a kněze Luise Leóna. Z 20. století uvádí Santoyo celou řadu významných autorů-překladatelů, z nichž zmíníme alespoň Jamese Joyce, Vladimira Nabokova, Vicenta Huidobra, Ariela Dorfmana, Cabreru Infante, Romana Garyho, Rosario Ferré atp.

Santoyo nicméně připouští, že tento typ překladu je mnohem běžnější záležitostí až v posledních letech v porovnání s minulostí. Důvodem je zejména skutečnost, že se nacházíme v éře globalizace, kdy jednotlivá etnika, kultury a jazyky spolu soužijí v čím dál větší blízkosti. Ve svých novějších studiích rovněž poznamenává, že se s rozšířením tohoto fenoménu také vzbudil větší zájem o autorský překlad na straně kritiků.²³

Jaké jsou autorovy pohnutky překládat své vlastní dílo? Podle Santoya je to především skutečnost, že se autor snaží své dílo zpřístupnit co největšímu počtu čtenářů. V minulosti sehrál důležitou roli v Evropě fakt, že latinskému jazyku rozumělo stále méně lidí. Autoři proto chtěli svá díla překládat do jazyků národních. Například Juan de Mariana (1535-1624), autor obecných dějin Španělska *Historiae de rebus Hispaniae Libri XXX*, své dílo vydal nejprve v latinském jazyce a později jej přeložil do románštiny s následujícím odůvodněním:

...volvía en romance, muy fuera de lo que al principio pensé...,
por el poco conocimiento que de ordinario hoy tienen en España
de la lengua latina aun los que en otras ciencias y profesiones se
aventajan (2008, s. 175).

Nejednalo se však pouze o překlady z latiny, kterému na Pyrenejském poloostrově v období kolem 16. století rozumělo čím dál méně lidí. Portugalský matematik a astrolog Pedro Nunes (1502 - 1578) vydal svoje dílo *Libro de álgebra en arithmetica y geometría* nejprve v portugalštině a později se ho rozhodl přeložit do kastilštiny, neboť – jak sám poznamenal – „la lengua castellana es más común en toda España que la nuestra“.

V současnosti překládají svá díla stovky autorů, kteří pocházejí z tzv. bilingvních zemí, kde se běžně hovoří několika jazyky. Santoyo má na mysli i Španělsko, kde je běžné, že autoři překládají svá díla mezi baskičtinou, katalánštinou, galicijštinou a

²³ Rosario Ferré: *Entre dos lenguas entre dos culturas* (2003)

kastilštinou. Podobně je tomu u latinskoamerických autorů žijících ve Spojených státech. Ale i v Irsku, Pákistánu, Indii, Jihoafrické republice a v mnoha jiných zemích.

Jako jeden z nejzajímavějších příkladů uvádí Santoyo bengálského autora Rabindranátha Thákura (1861 – 1941), který se rozhodl své dílo původně psané v bengálštině přeložit do angličtiny. Setkal se s okamžitým úspěchem, který vyvrcholil udělením Nobelovy ceny za literaturu. Anglická verze jeho tvorby posléze sloužila jako výchozí text pro překlady do mnoha dalších jazyků.²⁴

Neposledním důvodem autorského překladu může být i prostá obava, že se originál dostane do rukou cizího překladatele, který jej podle autorova mínění znehodnotí. Jako příklad mluvící za vše uvádí Santoyo slova valencijského kanovníka Bernardina Gómeze Miedese (1520 - 1589), autora životopisu Jakuba I. Aragonského, který nejprve sepsal v latině, později v kastilštině.

Por esta causa, y por lo que con rason se persuaden los Poetas que ninguno interpretar sus poemas mejor que ellos mesmos, me parecio que la Real historia presente, que poco ha compuse en la lengua Latina, ninguno mejor que el propio autor la traduziria en lengua Castellana. Y por esso me adelante, antes que otro me tomasse la mano, y porque no la errase para si y para mi, determine de emprendella (2008, s. 176).

Potřeba oslovit větší počet příjemců, nebo obavy, že cizí překlad dílo nevystihne s dostatečnou přesností, jsou asi nejčastějšími důvody toho, proč se autor díla rozhodne dílo si přeložit sám. V 16. století se však v rámci autorského překladu setkáváme i s dalším důvodem, a tím je nátlak Inkvizice. Augustiniánský mnich Luis de León (1527 - 1591) přeložil Píseň Písní z hebrejského originálu do kastilštiny a v rámci tohoto překladu rovněž sepsal obsáhlý komentář v kastilštině. Tento překlad měl původně sloužit pouze pro soukromé účely, nebyl tedy určen k tisku. Nicméně *závist jeho souvěrců* (2008, s. 156) způsobila to, že byl Luis de León odsouzen Inkvizicí k téměř pětiletému žaláři za to, že porušil tridentský zákaz překládat svaté Písmo do lidových jazyků. Byl sice propuštěn bez jakéhokoli prokázání viny, nadřizení mu nicméně

²⁴ Do kastilštiny část jeho díla přeložil básník Juan Ramón Jiménez spolu se svojí ženou Zenobíí Camprubí. Tento překlad se setkal se značným ohlasem a dlouhou dobu představoval „jediný překlad pro celý hispánský svět, který plnil funkci autentického díla“. Ohlasem byl zaskočen i samotný Jiménez: „No será que yo he inventado en nuestra traducción un Rabindranath Tagore andaluz, un Tagore parecido a mí?“ (2008, s. 310)

nařídili, aby přeložil, tentokrát do latiny, komentář, který sepsal k překladu Písně Písní. Tuto povinnost Luis de León komentuje následovně:

...he de hacerlo impulsado no como en otros escritos por
propia voluntad y deseo, sino llevado por una cierta obligación (2008, s.
157).

V souvislosti s autorským překladem si Santoyo klade otázku, zda jsou autoři zároveň dostatečně kompetentními překladateli? Kritizuje vžitý názor „ortodoxní“ translatologie, která automaticky předpokládá, že se překlad provádí pouze z cizího do mateřského jazyka a texty, které jsou přeloženy opačným směrem, nebere v potaz (2004, s. 227). Při posuzování kompetencí překladatele vychází Santoyo z předpokladů překladatelské kompetence, které stanovil profesor univerzity v Lipsku Albrecht Neubert. Patří mezi ně jazykové a kulturní znalosti (*language and cultural competence*), znalost tématu (*subject competence*) a schopnost převodu (*transfer competence*).

Santoyo se domnívá, že autoři-překladatelé většinou velmi dobře ovládají jak výchozí tak cílový jazyk, což je dáno mnohdy jejich bilingvismem, ať již v důsledku svého původu, či v důsledku toho, že dlouho žijí v cizí zemi.²⁵ O znalostech kultury u těchto překladatelů nelze vůbec pochybovat. Slovy Alice Clarkové (1933): „Self-translation belongs uniquely to those whose lives have traversed cultural zones..., people who have bridged a cultural gap in their lives.“ Ani co se znalostí tématu týče, nelze pochybovat o tom, že nikomu nemůže být dané téma bližší než samotnému autorovi originálu. Santoyo cituje Samuela Johnsona „A translator is to be like his author“ a dodává, že v tomto případě se setkáváme s autorem a překladatelem v jedné osobě.

Největší otázka podle Santoya vyvstává u schopnosti autora dosáhnout správného převodu. Autor-překladatel se při převodu totiž nedrží teoretických zásad (ať již se jedná o adekvátnost, ekvivalenci, věrnost, korespondenci apod.) správného převodu, kterými se zabývá translatologie. Uvažujeme-li o překladu z tradičního hlediska, pak autorský překlad překladem může a nemusí být (2004, s. 228). Důvod je prostý – skutečnost, že překladatelem díla je jeho samotný autor vede především k tomu, že autor-překladatel nemusí být svému vlastnímu originálu (a často ani není) tolik věrný.

²⁵ Jako příklad můžeme uvést chilskou spisovatelku Carmen Rodríguez, která po Pinochetově převratu začátkem 70. let minulého století emigrovala do Spojených států.

Příkladem volného přístupu k překladu může být již zmiňovaný Juan de Mariana, který své texty přizpůsoboval danému příjemci tak, aby pro něj byly co nejsrozumitelnější:

En la traducción no procedí como intérprete, sino como autor, hasta trocar algún apellido, y tal vez mudar opinión...; ni me até á las palabras ni á las cláusulas; quité y puse con libertad, según me pareció más acertado, que unas cosas son á propósito para gente docta, y otras para la vulgar (2008, s. 176).

O přizpůsobení svého textu příjemci hovoří i Juan de Beriain (1566-1633), autor několika církevních pojednání:

No voy atado a las palabras del Romance; y algunas vezes por abreuïar voy acertado algunas cosas y otras vezes añadiendo por darlo mejor a entender (ibid.).

Dokonce i samotný Luis de León, který byl donucen své dílo přeložit, přiznává, že se místy nejedná o doslovný překlad originálu, ale spíše o jeho volnější verzi:

No es... una traducción literal... un hermososo diálogo entre el Corazón y el Amante, que parece no creyó poder repetir en la versión latina con igual belleza... (ibid., 157-158).

Strategie užití autory-překladaři při převodu se mohou zcela lišit od strategií kompetentního překladatele z pohledu tradiční translatologie. Mohou totiž s textem zacházet způsobem, který by běžný překladatel nemohl (přidávat, zkracovat či dokonce vynechávat) a vytvořit tak text nový, který bude mít veškeré vlastnosti druhého originálu. Mnohdy se pak stává, že druhý text nabyde většího významu než text původní a v podstatě jej zcela nahradí (ibid.).

Tuto volnost při zacházení s textem nazývá Santoyo komplementárností (*complementariedad*). Text, který je z chronologického hlediska druhý, se nepovažuje za repliku originálu, ale určité znovuzrození textu v jiném jazyce, za nezávislý text žijící samostatně. Je to v podstatě jev, kdy se originál a překlad vzájemně doplňují a dotvářejí. Někteří autoři-překladaři mají potřebu své dílo přeložit, neboť bez toho mají pocit určité nedokončenosti (2004, s. 230).

I feel a sense of incompleteness with my work when the texts I have written exist only in one language (Federman 1993, s. 81).

Mnozí autoři mají pocit, že překlad vlastního díla jim také přináší novou příležitost, jak knihu předělat či představit v jiném světle (2008, s. 274).

Na jednu stranu tedy autorský překlad umožňuje dílo zprostředkovat mnohem většímu okruhu čtenářů (podobně jako ostatní překlady), na druhou stranu vede k určitému zkreslení (*distorsión*) díla původního:

La fama por un lado, la distorsión por otro: son la cara y la cruz de la moneda de todo autotraductor (2008, s. 311).

Největší pozornost v oblasti teoretického poznání překladu věnuje Santoyo bezpochyby dějinám překladu. Sám tuto disciplínu definoval slovy: „dějiny překladu v obecné rovině nejsou v podstatě nic jiného než dějiny kultury v obecné rovině“ (2008).

Poznatky, které z tohoto odvětví nashromáždil, lze tudíž považovat za jeho největší přínos k vývoji translatologie. Uceleněji se věnuje především středověkým dějinám překladu, zejména v oblasti Pyrenejského poloostrova. Nicméně jeho zájem se na tuto oblast, ani zmiňované časové období neomezuje a vedle kultury anglosaské, která mu je vzhledem k jeho jazykovému zaměření blízká, nalezneme v jeho díle i odkazy na kultury mnohem vzdálenější – např. orientální, africké apod. (2008, s. 287).

Z řady publikovaných odborných statí je více než patrné, že studium dějin je mu nejen velkým koníčkem, ale i vášní, které se uceleně věnuje již od počátku své akademické dráhy, tj. od sedmdesátých let minulého století. Jakožto vystudovaný filolog-anglicista vydal v tomto raném období, ale i později, četná pojednání reflektující historické vztahy kultury hispánské a anglosaské. O různorodosti těchto témat svědčí již samotný název těchto studií.²⁶ Z let sedmdesátých můžeme zmínit například *La correspondencia de Eduardo I y Eduardo II de Inglaterra con Diego López de Haro* (1972), *La Legión Británica en nuestra primera guerra carlista* (1972), *Documentos para el comercio inglés con Bilbao durante el decenio* (1973), *Piratas guipuzcoanos en las costas de Irlanda: La nao donostiarra San Jorge y su capitán Noblecia* (1975), *Temas españoles en la poesía inglesa del siglo XVI: una antología* (1975), *Una temprana descripción inglesa (1542) del País Vasco y Navarra* (1979). Z let osmdesátých stojí za zmínku studie *La hidalguía vasca en la literatura inglesa del siglo XVII* (1982) či *El libro español en la Inglaterra isabelina* (1986).

Několik samostatných studií věnoval Santoyo i významným britským literátům, například Jamesi Joycovi (*Joyce, Ulysses y España*, 1972) Thomasi Hardymu (*Thomas Hardy, The Dynasts y la batalla de Vitoria*, 1979), D.H. Lawrencovi (*D.H. Lawrence y el lenguaje de la mística*, 1981; *Lawrence no tiene suerte*, 1981) a Geoffreymu Chaucerovi (*Chaucer en España: Ediciones, traducciones y estudios críticos*, 1988; *La 1ª traducción española de The Caterbury tales*, 1989).

²⁶ Vzhledem k omezenému prostoru této práce a k jejímu výhradně translatologickému zaměření zde neuvádíme podrobnější analýzu děl, v nichž se autor zabývá obecným historickým vývojem daných kultur a literatur. Nabízíme pouze jejich stručný přehled.

Studie, ve kterých se autor věnuje dějinám překladu, jsou soustředěny kolem tří tematických okruhů:

a) diachronní pohled na překlad jednotlivých děl z jazyka španělského do jazyka anglického (např. *Ediciones inglesas de las obras de fray Diego de Estella*, 1974; *1576: La primera edición inglesa del 'Lazarillo de Tormes'*, 1978; *Thomas Nicholas y el cronista de Indias Agustín de Zárate: comentarios lingüísticos e históricos sobre la primera traducción inglesa de 'La conquista del Perú' (1581)*, 1974; *El Lazarillo en Inglaterra: Primera traducción*, 1998);

b) život a dílo historicky významných překladatelů (např. *Paul Typoots, ¿primer traductor inglés > castellano?*, 1977; *Pioneros históricos de la traducción inglés > español*, 1986; *Alonso de Madrigal: A medieval Spanish pioneer of Translation Theory*, 1990; *Lewkenor / Lukanor (1555?–1672?): Apuntes bio-bibliográficos de un traductor olvidado*, 1992; *Manuel Pérez del Río, primer traductor de los Cuentos de Canterbury*, 1993; *50 años de traductores, críticos e imitadores de Edgar Allan Poe (1857–1913)*, 1993; *Unamuno, traductor: Luces y sombras*, 1998);

c) synchronní pohled na překlady v různých historických obdobích (*El siglo XIV: Traducciones y reflexiones sobre la traducción*, 1995; *Traducciones cotidianas en la Edad Media: Una parcela olvidada*, 1997; *La 'escuela de traductores' de Iñigo López de Mendoza, Marqués de Santillana*, 2004; *La Edad Media*, 2004; *Traducciones de textos de espiritualidad en la Península Ibérica: El siglo XV*, 2005).

Jednotlivé statě Santoyo publikuje v průběhu let samostatně, jakožto příspěvky do odborných periodik (např. *Livius, Estudios viscaínos, Boletín de estudios históricos sobre San Sebastián, Hieronymus Complutensis, Revista Española de Lingüística*) či jako odborné publikace vydané univerzitními nakladatelstvími (např. *Universidad Complutense, Universidad de Oviedo, Universidad Jaume I, Universidad de Córdoba, Universidad de León, Universidad de Zaragoza, Universidad de Valladolid, University of Ottawa Press*). Později některé z těchto statí vydává souborně ve dvou knižních svazcích (*Historia de la Traducción: Quince Apuntes*, 1999 a *Historia de la Traducción: Viejos y Nuevos Apuntes*, 2008).

V následující části se pokusíme podat chronologický přehled základních myšlenek a poznatků autora týkajících se vývoje dějin překladu, přičemž se zaměříme především na oblast Pyrenejského poloostrova.

Překlad na Pyrenejském poloostrově představoval až do konce 11. století slovy Santoya „una larga noche de silencios apenas interrumpidos por brevísimos episodios de luz“ (2008, s. 25)²⁷.

V souvislosti se starověkem, konkrétně se 3. stoletím zmiňuje Santoyo překlady svatého Písma, Starého a Nového zákona. V průběhu tohoto století využívali hispánští křesťané výhradně starších latinských překladů (2008, s. 27)²⁸. Nové latinské překlady hebrejsky a řecky psaných církevních textů pořízených sv. Jeronýmem v Betlémě, včetně jeho Vulgáty (nový překlad bible do mluvené latiny), byly oblasti Pyrenejského poloostrova známy již koncem 4. století. V šíření překladů těchto textů připisuje Santoyo velkou zásluhu zapálenému andaluskému křesťanovi Luciniovi a jeho ženě Teodoře, kteří pověřili skupinu šesti písařů, aby v Betlémě pořídili kopie nových latinských překladů bible sv. Jeronýma (2008, s. 28) a přivezli je do Andalusie. Z konce 4. století pochází také podle Santoya první známý překladatel na Pyrenejském poloostrově Avito de Bracara.

Po rozpadu Římské říše se Evropa zmítala v neklidné politické situaci. Santoyo se domnívá, že se nestabilita evropského kontinentu do jisté míry podepsala i na překladech, které byly v tomto období pořizovány v omezenějším množství, nicméně překladatelské práce nebyly nikdy přerušeny úplně (2008, s. 14).

V 6. století nastává v této oblasti důležitý zlom, a sice pořizování překladů výhradně klášterními institucemi, ve kterých mnich funguje jako jakýsi zprostředkovatel či zadavatel. Existence klášterů, ani překladatelů v této době sice žádnou novinkou nebyla, nicméně je to poprvé, co se v tomto období setkáváme s prací překladatelů v rámci klášterních „dílů“. Do latiny se překládaly zejména řecky psané texty, téměř výhradně náboženského charakteru (2008, s. 15).

Santoyo se zmiňuje o třech hlavních aktérech klášterních překladů v tomto období. Prvním z nich je římský kněz, původem z oblasti dnešního Rumunska Dionysius Exiguus (pravděpodobně 470 – 544), autor překladů nesmírného množství církevních kánonů, koncilních a papežských dekretů a dekretálů z řečtiny do latiny (ibid.).

²⁷ ve volném překladu „dlouhou tichou noc jen málokdy přerušenu krátkými okamžiky světla“

²⁸ *Versio vetus latina*, tato verze se běžně používala přibližně od 2. do 5. století (http://cs.wikipedia.org/wiki/Vetus_Latina)

V polovině 6. století byl založen klášter v Dume (dnešní město Braga v Portugalsku), jehož zakladatelem, prvním biskupem a později arcibiskupem byl Martín. Biskup Martín naučil svého žáka Pascasia řecky a pověřil jej několika překlady, z nichž zmíníme alespoň *Verba Seniorum* (*Slova starců*), sbírku příkázání, výroků a příběhů, jejímiž autory byli pravděpodobně egyptští poustevníci. Za zmínku rovněž stojí úvodní slovo překladatele, v němž jakožto žák projevuje hlubokou úctu svému učiteli, resp. zadavateli a zároveň se sám hájí, že si je sice vědom míst působících stylisticky neobratně, nicméně z důvodu zachování věrnosti originálu je ponechává:

Si encontráis aquí algo que vaya expresado en términos pocos elocuentes, os suplico que no lo achaquéis a culpa mía; porque tal como lo hallé en el código me disteis, así lo traduje... Sin embargo si vierais que hay algo que debe ser reescrito, vivamente solicito que os dignéis corregirlo con vuestras propias palabras (2008, s. 18).

Sám biskup Martín se věnoval překladatelské práci. Z jeho dílny pochází například překlad sbírky církevních výroků egyptských otců (*Sententiae Patrum Aegyptiorum quas de Graeco in Latinum transtulit Martinus Dumiensis Episcopus*), které měly sloužit jakožto církevní řád. Martín se pokusil i o nový překlad několika desítek církevních kánonů, které sice již přeloženy byly, ale u nichž shledával nedostatky, a proto se rozhodl o překlad nový.

Los cánones sagrados que primeramente compilaron en griego nuestros antiguos padres en tierras orientales fueron posteriormente traducidos a la lengua latina... Pero dado que es difícil que de una lengua a otra se traduzca algo con sencillez, dado que también ocurre que a lo largo de los años copistas que o no entienden o que comienzan a dormirse pasan por alto muchas cosas a que a las gentes más sencillas les parecen oscuras... por todo ello me ha parecido bien volver diligentemente a su ser (2008, s. 19).

Santoyo poznamenává, že překlady těchto děl představují vůbec první známé překlady na Pyrenejském poloostrově a první překlady, které se dochovaly (2008, s. 18; 2000, s. 4)²⁹.

²⁹ Ve stati: *Así que pasen veinte años: Una mirada retrospectiva a los Estudios de Traducción en España, en particular a los de la Universidad de Granada* (2000)

Za nejpozoruhodnější místo překladů v tomto období, tj. v polovině 6. století, považuje Santoyo klášter Vivarium v italské Kalabrii (2008, s. 20). V čele jeho překladatelské dílny stál bývalý politik, senátor a kvestor Magnus Aurelius Cassiodorus, zakladatel a mecenáš kláštera, mimo jiné i velký sběratel knih. Cassiodorus sám sice nepřekládal, veškeré překlady byly nicméně vypracovány na jeho popud a jejich výsledná podoba procházela jeho korekturou. Největším projektem byl pravděpodobně překlad dvou děl židovského kněze Flavia Iosepha, *Židovské starožitnosti* a *Proti Apiónovi*. Klášter se tedy jako místo společné práce, spolu se zvláštní sbírkou knižních publikací a nesčítaným množstvím překladů, korektur a komentářů stal jakousi první „překladatelskou školou“ v Evropě (2008, s. 24)³⁰. Bohužel však neměl dlouhého trvání, po smrti svého mecenáše Cassiodora byly jednotlivé překlady a knižní fondy rozmístěny v různých náboženských institucích po celé Evropě, přičemž se mnohé z nich nedochovaly.

Po tomto období dochází k další odmlce, tentokrát na celých čtyři sta let, až do poloviny 10. století. Z mezidobí však stojí za zmínku významné dílo biskupa Isidora Sevillského ze 7. století, který ve svém díle *Etimologías* definuje povolání tlumočnicka jako „el que está en medio de dos lenguas distintas y traduce de la una a la otra“³¹. Významným příspěvkem tohoto díla k dějinám překladu je také část věnovaná biblickému překladu, ve které se zabývá množstvím různých verzí překladu svatého Písma a kde největší pozornost věnuje práci sv. Jeronýma:

Asimismo, el presbítero Jerónimo, experto conocedor de las tres lenguas tradujo del hebreo al latín las Sagradas Escrituras en una versión muy escrupulosa. Con todo merecimiento esta traducción es preferida a todas las demás, porque es la que más precisión busca en las palabras, la que mayor claridad presenta en la transparencia de las frases y en fin, es la más veraz, por cuanto se debe a un autor cristiano (2008, s. 32).

Jeronýmově Vulgátě se věnoval i benediktýnský mnich, teolog a básník Theodulf v polovině 8. století. Zabýval se revizí latinského překladu, ve kterém se za čtyři sta let neustálého přepisování nahromadilo množství nepřesností a chyb (ibid.).

³⁰ Santoyo termín *překladatelská škola* v tomto historickém kontextu odmítá (více viz oddíl 6.3.3.1).

³¹ V překladu „ten kdo se nachází mezi dvěma odlišnými jazyky a překládá z jednoho do druhého“.

Jak již bylo uvedeno, s dalšími zmínkami o textech překladů se setkáváme až v polovině 10. století, konkrétně v muslimské části Španělska, v Córdobě. Córdoba představovala v tomto období centrum vzdělanosti. Zdejší knihovna se pyšnila velmi bohatou sbírkou knižních svazků: čítala na 400 000 publikací, což je mnohonásobně více než největší křesťanská knihovna mající něco málo přes 1 000 knižních svazků³². Výchozím i cílovým jazykem je arabština. Nejčastějším důvodem překladů do arabštiny byla potřeba arabsky hovořících křesťanů porozumět latinsky či řecky psaným textům. Důkazem toho je i existence latinského slovníku určeného křesťanům žijícím v muslimské části Pyrenejského poloostrova. (2008, s. 32).

Nejběžnější formu překladů na území křesťanů v tomto období představovaly glosy, okrajové poznámky duchovních odkazující na slova či výrazy v textu. Santoyo zmiňuje glosy v bibli z baziliky sv. Isidora, jejichž autorem je zřejmě mozarabský duchovní, který si na okraj poznamenával arabský překlad latinských výrazů, jimž pravděpodobně nerozuměl, nebo která mu připadala zajímavá. V přibližně sedmdesátých letech 10. století se v různých klášterních kodexech (např. v Burgosu) začaly objevovat glosy psané ve starokastilštině a baskičtině, které představují první svědectví o existenci těchto jazyků (2008, s. 35).

Za nejvýznamnější kulturní centrum této doby Santoyo označil klášter Vic (ibid.), který v druhé polovině 10. století zaznamenává rozmach a jehož knihovna patří mezi nejlépe vybavené knihovny křesťanské Evropy v tomto období¹⁶. Proslulá byla i zdejší klášterní škola, kde studoval mimo jiné i Gerbert z Aurillacu, budoucí papež Svaté říše římské Silvestr II., jmenovaný císařem Ottou II. (1003). Gerbert se významně zasadil o studium vědeckých textů, latinských překladů významných arabských pojednání o matematice a astrologii (např. *Mathematica Alhandrei*, *De multiplicatione et divisione numerorum*, *Librum de astrologia*). Tyto první překlady vědeckých textů z arabštiny na půdě hispánské představovaly významný mezník v historii Evropy (2008, s. 37).

Nastává další období pauzy v překladatelské tvorbě trávající celé 11. století, které nakrátko přerušil překlad souboru církevních kánonů duchovním Vicenciem. Tyto a další arabské verze byly v polovině 11. století velmi populární a v podstatě reagovaly na nezbytné začlenění křesťanské erudice do nadřazené kultury arabské (slovy Menendéze Pidala – „respondían a la necesidad de incorporar la erudición cristiana a la superior cultura árabe“) (ibid.).

³² <http://www.vlib.us/medieval/lectures/gerbert.html>

12. století charakterizuje množství překladů pořízených z arabštiny do latiny v Barceloně, Pamploně, Tarazoně a především v Toledu. V průběhu tohoto století do Toleda přicházeli překladatelé z téměř celé Evropy. Překládali zde stovky různých arabských knih do latiny (přičemž téměř všechny arabsky psané publikace byly překlady z řečtiny a syrštiny). Toledo tak představilo Evropě množství slavných autorů jako byl Aristoteles, Euclides, Hippokrates, Avicena a další.

Z tohoto století pocházejí také první překlady do katalánštiny a četné pragmatické překlady (smlouvy, notářská povolení, listiny o přidělování práv a výsad atp.)

Ve 13. století se veškerá překladatelská činnost zdaleka neodehrávala na dvoře Alfonse X. (překlady pořizované z arabštiny nejprve do latiny, posléze do kastilštiny), ale uskutečňovala se ve větší či menší míře po celém Pyrenejském poloostrově.

[Había] un panorama traductor mucho más complejo que el del limitado círculo cortesano del Rey Sabio (2008, s. 43).

Zatímco na severu a ve střední části poloostrova se překládalo zejména z latiny do románštiny, v jižní a západní části poloostrova se uplatnili zejména překladatelé z arabštiny do hebrejštiny.

Za vůbec nejvýraznějšího překladatele tohoto období považuje Santoyo Ramóna Llulla (1232 – 1316), původem z Mallorcy, který se věnoval studiu arabštiny a později z tohoto jazyka překládal do latiny či katalánštiny. Zasadil se mimo jiné i o to, že z jeho popudu přijalo francouzské konsilium v letech 1311 a 1312 rozhodnutí otevřít studia hebrejštiny, řečtiny a aramejštiny na univerzitách v Paříži, Oxfordu, Boloni a Salamance. Sám byl totiž jakožto velký stoupenec katolické víry přesvědčen, že tato studia výrazně přispějí k šíření křesťanské víry (2008, s. 44)³³. Byl také autorem téměř dvě stě padesáti děl rozličných témat, od filozofie, vědy a vzdělávání až po fikci. Svá díla psal většinou v jednom jazyce (katalánsky, arabsky nebo latinsky), přičemž je mnohdy překládal do druhého nebo zbývajících dvou jazyků a některá dokonce vydal rovnou v dvojjazyčné verzi (např. *Ars amativa* v latině a katalánštině).

Ve 13. století byly rovněž běžné překlady děl souvisejících s lékařskou vědou. Současníkem Llulla byl jeden z nejvýznamnějších lékařů své doby Arnau de Vilanova (cca. 1240 – 1311), který sloužil na dvoře Pedra III. Proslul zároveň jako autor překladů

³³ http://es.wikipedia.org/wiki/Ramon_Llull

několika lékařských pojednání z arabštiny do latiny. Z arabštiny do latiny se překládala i díla filozofa a lékaře Aviceny, např. Armengaud de Blaise přeložil do latiny *Poema de la Medicina*, dalších pět Avicenových pojednání přeložil z arabštiny do latiny Juan Gonzáles de Burgos.

Dalším velice výrazným představitelem lékařů-překladatelů v tomto období byl žid Jahuda Bonsenyor, kterého Jaume II. jmenoval výhradním soudním překladatelem z arabštiny do latiny na celém barcelonském území (2008, s. 48):

Pues nosotros hacemos uso de nuestra autoridad y poder para que tú te hagas cargo y confecciones esos documentos, de modo que tengan total validez como si hubieran sido hechos por un notario... Además queremos que, mientras tú te encargues de esta tarea, nadie en la ciudad de Barcelona ni en su territorio pueda realizar documentos de esa índole ni que ningún servidor o representante nuestro en Barcelona conceda o pueda conceder a nadie la autoridad o el poder de hacer tales documentos en el período que dure nuestra concesión. Dado en Barcelona a 13 de diciembre de 1294 (2008, s. 48).

Na území tehdejšího Španělska nicméně existovala také řada překladatelů z arabštiny do hebrejštiny. Santoyo uvádí například básníka Judah ben Solomona al-Hariziho (1170 – 1230), který je autorem více než desítky překladů z arabštiny do hebrejštiny. V úvodu svého překladu Maimonidova Komentáře k mišně se zmiňuje o vlastní překladatelské metodě a o základních předpokladech dobrého překladu:

Cuando me sobreviene en la lengua santa [el hebreo] una palabra más difícil que otra, la cambio, le quito su señorío y le entrego el reino a la otra compañera que es mejor que ella. A toda palabra árabe que quiero trasladar le asigno cuatro o tres palabras [en hebreo] y sigo a la mejor de todas ellas... Los sabios de todas las lenguas están de acuerdo en que no se puede traducir un libro en tanto que [el traductor] no conozca tres cosas: el secreto de la lengua desde cuyo dominio traduce, el secreto de la lengua a la que traduce y el secreto de la ciencia cuyas palabras interpreta...

Významnou součástí překladatelské tvorby druhé poloviny 13. století byl zejména překlad textů dokumentární povahy.³⁴ Konkrétně se jednalo o překlady různých dekretů, nařízení, povolení, udělení práv a výsad apod. Jako příklad můžeme uvést smlouvu z roku 1210 podepsanou mezi dvěma sousedícími kláštery, která měla urovnat dlouholetý konflikt týkající se volby vysoce postavených představených. Smlouva byla vypracována v latinském jazyce. O čtyřicet let později, v roce 1253, nařídil král Alfons X. Moudrý tutéž smlouvu přeložit do kastilštiny, aby se ti, co latině nerozumějí, necítili znevýhodnění (2008, s. 59).

14. století je podle Santoyo období, v němž došlo díky historickým událostem na území Pyrenejského poloostrova k zásadním převratu ve vývoji překladatelské činnosti. Již ke konci 13. století byla téměř dokončena – až na drobné územní výjimky – reconquista. Ta sehrála ve vývoji překladu nemalou roli, neboť s postupným vytlačováním Arabů ze španělského území nastal pozvolný odliv arabské kultury. Pozornost Španělů se v této oblasti začala opět upínat na Evropu, a tak zatímco ve století 12. a 13. převažovala jako výchozí jazyk arabština, ve století 14. dochází ke změně a do popředí se dostávají jiné jazyky – zejména latina, ale i francouzština, italština, provensálština a řečtina. Charakteristickým rysem 14. století je počátek poevropšťování kultury poloostrova (1995, s. 18).

Podobně jako u arabštiny, i u hebrejštiny lze vypočítat její postupné vymizení. Výjimkou byly překlady bible, které židé pořizovali výhradně pro svou vlastní komunitu. V rámci vývoje biblického překladu, který probíhal podle Santoyo odděleně od ostatních typů překladu, stojí za zmínku další jazyk – kastilská románština (*romance castellano*), do kterého byla bible přeložena v 80. letech 14. století. Santoyo tento jazyk považuje za uměle vytvořený, který se nikdy nepoužíval v mluvené formě, byl do značné míry založený na hebrejské syntaxi a sloužil výhradně k náboženským účelům (ibid.)

V souvislosti s reconquistou španělského území a upadáním arabského vlivu jsou arabské texty nahrazeny převážně texty latinskými či řeckými. Překládají se takoví autoři jako Titus Livius, Paladius, Seneca, Plútarchos aj. Důvodem, proč docházelo k tolika překladům z latiny právě v tomto období, není jen poevropšťování kultury poloostrova, ale také prostá skutečnost, že latině přestávaly rozumět nejen vrstvy lidové, ale i vyšší vrstvy. Jako klasický příklad Santoyo uvádí situaci, kdy si kanovník jistého

³⁴ Překladem textů dokumentární povahy se Santoyo podrobněji zabývá také ve svém článku *Traducciones cotidianas en la Edad Media: Una parcela olvidada* (1997). Viz oddíl 6.3.3.1.

kláštera nechal přeložit dokumenty, které místnímu klášteru udělil ve 13. století Alfons IX. a ve kterých panovník převádí práva kláštera na místní osadu. Z originálu byl pořízen nejprve latinský přepis téhož a následný text byl přeložen do kastilštiny neboť, jak zdůvodňuje sám kanovník, byly tyto latinské dokumenty „oscuras de entender“³⁵.

Pozoruhodným jevem v tomto období byla skutečnost, že se z cizích jazyků nepřekládalo výhradně do kastilštiny. Poměrně častým cílovým jazykem byla aragonština či katalánština.

O popularitu aragonštiny a o její hojný výskyt na pozici cílového jazyka se zasloužil překladatel Juan Fernández de Heredia, který mimo jiné přeložil z řečtiny několik děl Plútarcha a *Kroniku aragonských králů a barcelonských knížat (Crónica de los Reyes de Aragón y Condes de Barcelona)*. Jeho úspěšné rozvíjení aragonské filologie přirovnává Santoyo k věhlasnému přispění Alfonse X. Moudrého k rozvoji kastilštiny (ibid., s. 26).

Podobně do katalánštiny byla přeložena řada významných děl, jako například Senecovy tragédie, Ovidiovy *Listy heroin* či některá díla Boecia. Katalánsko bylo ve 14. století oblast, kde se překládalo nejvíce a která v tomto období sloužila pro zbytek poloostrova jako jakési kulturní přemostění.

V tomto století také dochází poprvé k překladům z latiny či kastilštiny do galicijštiny. Za zmínku stojí například 36 strof slavného díla arcibiskupa z Hity *Knihy dobré lásky*, které byly přeloženy ve druhé polovině 14. století. Do galicijštiny byly také přeloženy některé kroniky, např. *Crónica General*, *Crónica de Castilla* a *Crónica de San Fernando*. Tyto překlady, pořízené již na počátku 14. století, se staly součástí galicijské kroniky *Crónica Gallega*, dodnes uchované na Univerzitě v Salamance (ibid.).

Santoyo se domnívá, že významná v tomto století byla i skutečnost, že poprvé v historii dochází na Pyrenejském poloostrově k překladům mezi románskými jazyky. Vedle kastilštiny, katalánštiny, galicijštiny a provensálštiny (tj. všech jazyků španělské části poloostrova, s výjimkou baskičtiny) se překládá také z francouzštiny a italštiny (ibid., s. 29).

V rámci 12. až 15. století věnuje Santoyo pozornost překladatelským školám, zejména tzv. Toledské překladatelské škole, jejíž existenci, podobně jako existenci jiných překladatelských „škol“ v tomto období popírá (viz oddíl 6.3.2).

³⁵ Bylo těmto dokumentům obtížné porozumět.

Většina překladatelů působících na Pyrenejském poloostrově, kteří jsou tradičně spojováni s tzv. Toledskou školou v Toledu nikdy nepřekládala, ale pracovala na jiných místech, např. v Tarazoně, Barceloně, Leónu, Burgosu apod. Překladatelé pracovali buď samostatně, nebo v menších skupinách, pod vedením určitého patrona či mecenáše. Někteří setrvali na místě, jiní za prací putovali.

Za jednoho z největších mecenášů středověkého období považuje Santoyo Iñigu Lópeze de Mendozu, Marquése de Santillana působícího v první polovině 15. století. Na tehdejší poměry vlastnil velkolepou knihovnu, k dispozici měl více než 12 překladatelů a stal se v podstatě zadavatelem veškerých překladatelských prací, které zároveň financoval. Z jeho popudu se z latiny, italštiny, aragonštiny a francouzštiny překládala do kastilštiny a italštiny nejen významná klasická díla (např. Homér, Platón, Vergilius, Julius César, Cicerón, Seneca apod.), ale i tehdejší moderní autoři (např. Dante, Boccaccio, Manetti atd.).

Marqués de Santillana nebyl ve své době jediným mecenášem. Existovali i další, např. Juan II, Alfonso de Guzmán, nebo don Rodrigo Manrique, nicméně jejich kulturní a literární vliv nedosahoval zdaleka takové hodnoty. Santoyo se dokonce domnívá, že práce překladatelské „školy“ pod patronátem Santillany předčila jak početně, tak svým kulturním a literárním významem i „školu“ Alfonse X. Moudrého. Většina děl, která dal Alfons X. přeložit, se týkala astrologie či astronomie, což je nesrovnatelné s různorodostí autorů a témat pořízených pod záštitou Marquése de Santillany (2008, s. 99).

15. století představovalo pro překlad do národních jazyků na Pyrenejském poloostrově zlatý věk. Překvapivě hojně se překládalo z latiny, francouzštiny, italštiny, arabštiny a hebrejštiny. Jak již bylo zmíněno, překládala se díla klasiků (např. Vergilius, Cicero, Seneca) ale i díla modernější (Boccaccio, Dante atd.). Vedle těchto literárních děl se však také velmi často překládaly texty duchovního zaměření různého druhu: evangelické, moralizující, o životě svatých atp.

Santoyo se domnívá, že je tento typ textů velmi často opomíjen v souvislosti s dějinami překladu, literatury i náboženství (2008, s. 133), nicméně je více než zřejmé, že oslovoval daleko početnější publikum a četl se mnohem častěji než většina klasických literárních děl, která byla spíše záležitostí vzdělané elity (2008, s. 120). Dokonce tvořil více než polovinu všech přeložených textů v tomto období (v Portugalsku v překladech z latiny a kastilštiny ještě více) (2008, s. 127), což je

pochopitelné, vzhledem k tomu, že většina těchto textů byla doposud psána pouze v latině a pro běžné věřící byla tudíž nepřístupná. Překladaelé toto rovněž často uváděli jako motiv, který je vedl k podobnému překladu: „afin que los que la lengua latina ingoran, no sean privados de tan excelente e maravillosa doctrina...“ (2008, s. 131).

Je zajímavé, že ačkoli se překládalo značné množství duchovních textů, podléhaly překlady bible do národních jazyků striktní cenzuře, která bránila v jejich šíření. Jako příklad můžeme uvést překlad Boniface Ferrera (1355 –1417) do valencijštiny pořízený z Vulgáty, který byl dokončen v prvním desetiletí 15. století. V polovině 15. století se překlad pravděpodobně znelíbil náboženským cenzorům a celé jeho vydání postupně vymizelo. Názor jednoho z tehdejších cenzorů hovoří za vše:

...traducir la dicha Sagrada Escritura correctamente a nuestra lengua... era difícil y casi imposible de hacerse sin error (2008, s. 128).

Podobný osud stihl v průběhu 15. století i řadu dalších překladů bible do národních jazyků.

...escritas en lengua materna..., condenadas tanto por heréticas como por erróneas ya que discrepaban de nuestra tradición a estaban traducidas según la Biblia de los hebreos, que ellos mismos tienen hoy enmendada y en muchos lugares disconforme con la verdad (2008, s. 128).

K výraznému pokroku v tomto období došlo i v myšlení o překladu (viz oddíl 6.3.2.1).

V souvislosti s významnými zámořskými objevy považuje Santoyo 15. století rovněž za zlatý věk tlumočení (*oro de siglo de la interpretación*, 2008, s. 253). Evropští dobyvatelé Nového kontinentu se s domorodými obyvateli zpočátku dorozumívali jen se značnými obtížemi, mnohdy si tudíž s sebou do rodného kraje přivezli několik domorodců, aby je naučili evropskému jazyku. Ti později sloužili mořeplavcům jako prostředníci při styku s ostatními domorodci. Někdy se ale domorodému jazyku naučili samotní Evropané, a ti pak zprostředkovali komunikaci mezi mořeplavci a domorodci³⁶ (ibid., s. 254).

³⁶ Jako příklad můžeme uvést španělského trosečníka Jerónima de Aguilar, který žil osm let mezi indiány. Později spolu se svojí domorodou milenkou pracoval jako tlumočník pro Cortése. Aguilar a Marina se mezi sebou dorozumívali maysky, přičemž Marina hovořila s Aztéky jazykem nahuatl a Aguilar tlumočil Cortésovi španělsky.

Činnost těchto tlumočnicků byla poměrně záhy regulována španělskými zákony, vydávanými a pozměňovanými v průběhu celého 16. století. Oficiální tlumočníci (*intérpretes de los indios oficiales*) měli řadu povinností, mimo jiné nepřijímat či nepožadovat dary od domorodého obyvatelstva, a zavazovali se tlumočit věrně.

Roku 1517 nařídil Karel I. otevřít jazykovou kancelář s početným týmem tlumočnicků a překladatelů, která v průběhu 17. a 18. století působila pod jménem *Secretaría de Interpretación de Lenguas* a v podstatě jakožto tlumočnický odbor španělského ministerstva zahraničí existuje dodnes (*Oficina de Interpretación de Lenguas del Ministerio de Asuntos Exteriores*) (2008, s. 255).³⁷

Vedle těchto převážně oficiálních tlumočnicků existovali i mnozí anonymní tlumočníci působící ve španělských přístavech a na zámořských korábech. Později, v průběhu století 18., bylo jejich působiště upraveno jakousi obdobou dnešního obchodního zákoníku. Tato speciální nařízení (*ordenanzas*) například stanovila, že tlumočníci mají výslovný zákaz jakýmkoli způsobem obchodovat na plavidlech či mimo ně, mají povinnost vést zápis o poskytnutých službách a být *fieles, leales, de buena opinión, fama y prudencia*. Očekávalo se od nich rovněž, že budou překládat nezbytné dokumenty pro jejich zaměstnavatele.

Tito tlumočníci byli aktivní v průběhu celého 19. století. Později, v důsledku občanské války ve 30. letech, nebezpečí, kterému byly vystaveny obchodní lodě na moři v letech 1940 – 1945 a mezinárodní izolaci frankistického Španělska, se jejich počty výrazně snížily (2008, s. 263).

V souvislosti s šestnáctým stoletím věnuje Santoyo značnou pozornost Tridentickému koncilu. Tento koncil probíhal celkem ve třech zasedáních v letech 1545 – 1563 v italském městě Trento (latinsky *Tridentum*) a představoval výrazný mezník v římskokatolických církevních záležitostech. Jeho četní účastníci z řad církevních hodnostářů (převážně italské, francouzské a španělské národnosti, nechyběli však ani zástupci jiných národů, např. Němci, Poláci atd.) se mimo jiné věnovali obsáhleji i problematice překladu svatého Písma. Santoyo tento koncil považuje za první velký mezinárodní „kongres“ zabývající se problematikou překladu (2008, s. 183).

Základním úkolem koncilu bylo vymezit roli katolické církve a reagovat na sílící protestantské nálady v Evropě. Protestanti se mimo jiné řídili doktrínou, podle které byla latina již mrtvý jazyk a svaté Písmo muselo být tudíž převáděno do národních

³⁷ V letech 1797 – 1811 zde pracoval i významný španělský básník a dramatik Leandro Fernández de Moratín.

jazyků. Tvrdili, že zákaz překladů svatého Písma do národních jazyků znamenal, že se církvev snaží bránit prostým lidem v přístupu k evangeliu.

Katolíci účastní tohoto historického zasedání nebyli jednotného názoru. V podstatě jediné, na čemž se shodli téměř všichni členové zvláštní komise ustavené pro otázky biblického překladu, byla nezbytnost revidovat dosud oficiální latinskou verzi bible Vulgátu, pořízenou sv. Jeronýmem již na přelomu 4. a 5. století.

Překlad bible do národních jazyků však představoval daleko palčivější otázku. Názory na tuto záležitost byly nejednotné do takové míry, že nebylo dosaženo žádného konsenzu. Závěrečné dva dekry přijaté tímto konciliem se z diplomatických důvodů vyhýbají jakékoli zmínce o překladu do národních jazyků, uvádějí pouze, že veškerá vydání bible musí podléhat písemnému schválení Vatikánu.

V průběhu třetího zasedání se koncilium již nezabývalo pouze překlady biblických textů, ale veškerých textů, jejichž charakter by mohl pro církvev představovat určité „nebezpečí“ a na základě toho přijalo koncilium v roce 1559 seznam zakázaných knih *Index Librorum Prohibitorum*. Problematikou překladu do národních jazyků se zabývají obecná pravidla, která jsou součástí tohoto seznamu, přičemž rozhodnutí o povolení tohoto druhu překladu je ponecháno výhradnímu uvážení biskupa či inkvizitora působícího v dané farnosti:

...que se deja a la respectiva discreción del obispo o inquisidor, los cuales, según consejo del párroco o del confesor, podrán autorizar la lectura de la Biblia traducida en lengua vulgar por autores católicos... (2008, s. 198).

Přibližně sedmdesát let po vydání tohoto seznamu, v roce 1632, byl ve Španělsku, kterému v té době vládl Filip IV., vydán nový seznam zakázaných knih *Novus librorum prohibitorum et expurgatorum index* čítající bezmála 991 stran, ve kterém byl překlad do národních jazyků zcela zakázán. Santoyo tak vyvozuje závěr, že je snazší dosáhnout konsenzu v otázkách teologie, morálky, víry a rituálů, než v záležitostech týkajících se překladu. Slovy Newmarka:

Translation is for discussion. (2008, s. 201)

V 16. století dochází rovněž k rozmachu překladu do některých domorodých jazyků v Latinské Americe a na Filipínských ostrovech. Koncem 16. století vznikají i první překlady do baskičtiny.³⁸

V 18. století jsou běžné překlady z francouzštiny, prostřednictvím níž v průběhu celého dalšího století přicházejí na poloostrov i jiné, v tomto období méně známé jazyky, jako je ruština či němčina (ibid.).

V současnosti se překlady podílí na celkové nakladatelské produkci ve Španělsku z jedné čtvrtiny (ibid.).

6.3.2.1 Vývoj úvah o překladu v období středověku

Santoyo uvádí, že na Pyrenejském poloostrově neexistovalo žádné souvislé a ucelené uvažování o překladu prakticky až do 13. století. V průběhu středověku se sice u některých děl tu a tam vyskytly komentáře k překladatelskému procesu a metodě, souvislé „myšlení o překladu“ se nicméně začíná objevovat až počátkem renesance (2008, s. 67–68). Jedinou výjimku představuje pojednání córdobského žida Maimonida o překladu a překladatelských metodách pocházející z konce 12. století. Maimonides toto obsáhlejší pojednání sepsal jako odpověď na některé pochybnosti, se kterými se na něj obrátil židovský překladatel jednoho z Maimonidových děl. Podle Santoya představuje tato odpověď první teoretické pojednání o překladu (2000, s. 5).³⁸

V Evropě se s odlišnými názory na překladatelskou metodu setkáváme již v raném středověku. Někteří překladatelé jsou stoupenci doslovného překladu. Např. Boecio ve svém díle *In Isagogen Porphyrii Commenta* kolem roku 510 uvádí, že při převodu nehraje důležitou roli květnatý styl, ale čistá pravda:

La razón para proceder así fue que en los textos en los que sólo buscamos el conocimiento de las cosas [el traductor] ha de transmitir no el atractivo de un estilo brillante, sino la verdad incorrupta (2008, s 68).

Jiní nicméně proti doslovnosti překladu brojí. Mezi kritiky této metody koncem 6. století patřil i papež Řehoř Veliký.

³⁸ *Así que pasen veinte años: Una mirada retrospectiva a los Estudios de Traducción en España, en particular a los de la Universidad de Granada* (2000).

En esto sufrimos la grave dificultad de los traductores: pues mientras ninguno de ellos traduzca conforme al sentido, e insistan en transferir la propiedad de cada palabra, confundirán el sentido de todo cuanto se diga. Lo cierto es que, a no ser con mucho trabajo, no hay manera de llegar a entender las cosas que han sido traducidas (ibid.).

V 7. století se nad kvalitou dosavadních biblických překladů zamýšlel již zmiňovaný Isidor Sevilský, své úvahy nicméně nepodložil žádnými teoretickými poznatky. Víceméně se omezil na podání přehledu překladů bible do řečtiny a následné velebení latinské verze sv. Jeronýma. (2008, s. 68)

Následuje dlouhá odmlka, která úzce souvisí s útlumem překladatelské tvorby trvajícím téměř až do 11. století. K omezení překladatelské tvorby došlo z několika důvodů: nedostatek knih a potažmo originálů, četba i psaní se staly výsadou pouze malého počtu osob, prohlubovala se neznalost latiny. Není tedy divu, že vymizely už i tak skromné úvahy o překladu.

K prvnímu obnovení překladatelské produkce dochází na konci 11. století, se vznikem prvních překladatelských uskupení. V kontextu Pyrenejského poloostrova se jednalo o překladatelský „kolektiv“ ve městech jako je Tarazona, Tudela, Barcelona a zejména Toledo. Je však s podivem, že ani v tomto překladatelsky plodném období nedochází na Pyrenejském poloostrově k žádným teoreticko-kritickým úvahám.

S prvními ucelenějšími a obsáhlejšími úvahami v celoevropském kontextu se setkáváme až ve 13. století u Rogera Bacona, kterého Santoyo považuje za skutečného průkopníka myšlení o překladu (2008, s. 70). Pohled Bacona na překladatelský počín je poněkud skeptický. Znechucen dosavadními překlady např. děl Aristotelových („Nadie puede saber hoy lo que dice Aristóteles, porque lo que un traductor afirma otro lo niega“...), dochází k závěru, že překlad je nemožný:

Es imposible que las características propias de una lengua se conserven en otra (ibid., s. 71).

Ve 13. století se ryze teoretické úvahy o překladu vyskytují i ve francouzském překladu Ciceronova *De inventione* pořízeného Juanem de Antioquiá. V doslovu uvádí rekapitulaci svého překladu, ve kterém se setkáváme již s konkrétními teoretickými úvahami týkajícími se např. nezbytnosti ovládat cílový jazyk („...ningún traductor o intérprete podrá nunca traducir correctamente de un idioma a otro a menos que conozca bien la condición y propiedades de la lengua a la que traduce“), doslovným a volným překladem (la traducción *ad verbum* a *ad sensum*), zachováním stylistických zvláštností originálu a nutnosti brát při kritice překladu v potaz jak překlad, tak originál („Así, pues, quienquiera que lea o estudie este libro no caiga en la presunción de censurarlo en una primera lectura: examine antes muy atentamente los dos textos, el latino y el francés, ...y luego considere muy seriamente... si él puede hacerlo mejor, conservando en todo momento el estilo peculiar del autor.“).

V celoevropském kontextu Santoyo ještě zmiňuje řadu dalších významných myslitelů, např. Jacmeho Conesu ze 14. století, prvního překladatele, který bere v potaz komunikativní funkci cílového textu či ohled na potřeby čtenáře, či Leonarda Bruni Aretina z 15. století, autora 3 postulátů správného překladu (ovládání výchozího a cílového jazyka a znalost tématu, o kterém daný text pojednává).

V 15. století se na Pyrenejském poloostrově teoretickými úvahami o překladu zabývali dva významní myslitelé: Don Duarte a Alonso de Madrigal. Portugalec Don Duarte se zasloužil o vytvoření pěti překladatelských pravidel, v nichž mimo jiné klade důraz na znalost smyslu výchozího textu, užívání slov domácího jazyka oproti latinským či cizím výrazům, či přirozené znění textu.

Alonso Fernández de Madrigal (1410 – 1455) (2008, s. 79) je autorem rozsáhlejšího teoretického pojednání (na tehdejší dobu čítající nevídaných 43 stran), který připojil k vlastnímu překladu *Kroniky*, jejímž autorem je palestinský biskup a otec církevních dějin Eusebios z Kaisareie³⁹. Vzhledem k tomu, že řecký originál se ztratil, vycházel Alonso při překladu do kastilštiny z latinského překladu sv. Jeronýma. Nechal se inspirovat Jeronýmovými několikastránkovými úvahami nad překladem a sám sepsal rozsáhlé teoretické pojednání o překladu, jeho rozličných formách, podřízenosti, o vlastnostech jazyků (např. schopnostech popsat svět, který nás obklopuje). Madrigal trval na přeložitelnosti, tvrdil, že pokud jazyky vyjadřují realitu, pak „no hay cosa que sea significada por vocablos de un lenguaje que no pueda ser significada por vocablos

³⁹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Eusebios_z_Kaisareie

de otra lengua“. Nepochyboval o tom, že je nezbytné, aby překladatel rozuměl tématu výchozího textu. Pozoruhodná je rovněž i jeho definice překladu a překladatelského procesu, ve které klade důraz na skutečný význam a autenticitu výchozího díla:

Traducir es pasar de un idioma a otro todo el verdadero significado de una obra, haciéndolo de tal manera que nada suyo ponga el traductor que no esté en el original, de modo que siga siendo a todos los efectos obra del autor primero (aunque en otro idioma) y que ambas versiones – original y traducción – no parezcan sino un mismo texto (2008, s. 80).

Ve středověku si mnozí hispánští autoři a překladatelé často stěžovali na nedostatečnou výrazovou hodnotu románštiny v porovnání s jazykem latinským. Na jeho chudost a těžkopádnost v porovnání s bohatstvím a krásou latiny.

Santoyo se nicméně domnívá, že totéž neplatilo pro jazyk užívaný v oblasti myšlení o překladu. 15. století bylo zlatým věkem překladu do národních jazyků. Hojně se překládalo z latiny, francouzštiny, italštiny, arabštiny a hebrejštiny a zároveň se hodně psalo o překladatelské činnosti nejen v latině, ale i kastilštině a katalánštině. Začal se tak rozvíjet překladatelský metajazyk (*metalenguaje traductor*), který postupně nabýval na jemnosti a bohatosti.

Právě Alonso de Madrigal je jedním z autorů, kteří se nejvíce zasloužili o rozvoj terminologie v této oblasti. Ve svém teoretickém rozboru vlastního překladu hojně využívá synonymních výrazů při odkazu na překladatele (*trasladador, interpretador, interprete, trasladante*), na proces překladu, tedy překládání (*trasladar de/en, interpretar de/en, mudar de/en, sacar de/a, tornar de/en, volver en*), výchozí jazyk (*lengua, lenguaje* nebo *fabla original, lenguaje principal*), výchozí text (*(e)scriptura original* nebo jednoduše *original*), cílový jazyk (*lengua vulgar, vulgar, lengua natural*).

Madrigal rovněž rozlišuje překladatelské postupy či strategie: a) překlad *palabra a palabra*, přičemž nemá na mysli překlad doslovný, ale takový, ve kterém nedochází k žádným změnám či úpravám textu; b) *circunloquio/perífrasis/suplección* čili metoda, kdy překladatel nedokáže nahradit jeden výraz v jazyce výchozím jedním ekvivalentním výrazem v jazyce cílovém, proto zvolí metodu opisu; c) *glosa/comento/declaración* neboli volný, explikativní překlad.

Dále se Madrigal zabývá překladatelskými metodami. Rozlišuje situaci, kdy v cílovém jazyce neexistuje ekvivalentní termín, nejčastěji se jedná o lingvistické či kulturní zvláštnosti (*dureza*), neekvivalenci, tj. v překladu stojí něco, co se v originálu

nevyskytuje (*falsedad*) a vynechávku (*supresión*). Tyto chyby považuje za netolerovatelné, oproti tzv. *defectos*, které jsou učiněny „z opodstatněných důvodů“. Alonso de Madrigal nicméně zdaleka není jedinou studnicí „translatologických“ výrazů této doby, přesto k rozvoji myšlení o překladu přispěl výraznou měrou. Santoyo se tedy podivuje nad tím, že se tyto jedinečné rané úvahy později nesetkaly s vůbec žádným ohlasem, a že Madrigal upadl v naprosté zapomnění. (2008, s. 79).

Santoyo považuje tohoto profesora salamanské univerzity za nejlepšího a největšího myslitele v oblasti teoretického poznání překladu ve Španělsku, a to až do 20. století. Důvodem je skutečnost, že byl jak průkopníkem teoretickým myšlení o překladu na Pyrenejském poloostrově, tak jediným autorem rozsáhlejšího pojednání o překladu až do 20. století.

V rámci 16. století věnuje Santoyo samostatnou kapitolu překladatelským postupům a metodám používaným překladateli v tomto období, přičemž se zaměřuje na překlady z kastilštiny do angličtiny.

Angličtí překladatelé z kastilštiny, na rozdíl od překladatelů z francouzštiny, italštiny, či latiny, nenavazovali na příliš silnou překladatelskou tradici⁴⁰. Nejednalo se tedy v žádném případě o „profesionální“ překladatele, spíše o amatéry a nadšence z řad obchodníků, politiků, učitelů latiny atp. Překlad pro ně představoval vlastenecký počín, ne literární činnost. V důsledku toho překládala většina z nich volně, přičemž kladla důraz na obsah a smysl, forma či výrazová krása byly podružné. Překládali zejména to, co je zajímavé, často měnili název, délku odstavců či jména postav, které se v textu objevovaly. Mnohdy do textu vkládali vlastní poznámky či postřehy, o nichž se domnívali, že jsou nezbytné.

V obecném povědomí překladatelů ještě nebyl příliš zakotven názor na to, jak by měl dobrý překlad vypadat. Této skutečnosti si byli vědomi samotní autoři, a proto se místy objevují varovaná upozornění adresovaná potenciálním překladatelům:

A los trasladadores: ... Yo ruego mucho a los tales, por el amor que tienen a las historias, que guarden mucho la sentencia, mirando bien la propiedad de nuestro romance, porque muchas veces ataja grandes razones con pocas palabras. Y que no quiten ni añadan ni muden letra a los nombres

⁴⁰ Téměř po celé 16. století nepůsobil v Anglii žádný učitel kastilštiny, neexistovaly zde žádné gramatiky či slovníky. První učitel kastilštiny se v Londýně objevil až na konci století a první dvojjazyčný španělsko-anglický slovník byl vydán až v roce 1591 (2008, s. 219-220).

propios de Indios, ni a los sobrenombres de españoles, si quieren hacer oficio de fieles traductores (2008, s. 220).

Konkrétně se Santoyo zaměřuje na překlady Thomase Nicholase, kterého považuje za nejpozoruhodnějšího anglického překladatele z kastilštiny v 16. století. Thomas Nicholas byl původem obchodník, který se zajímal o činnost objevitelů, mořeplavců a témata spjatá s Novým světem. Zasloužil se mimo jiné o překlad čtyř dílů sedmidílné kroniky *De como se descubrieron las minas de Potosí, y se apoderó dellas el Capitán Caruajal* od významného kronikáře Agustína de Zárate do angličtiny.

Překlady Thomase Nicholase lze v celku charakterizovat jako značně volné. Motivem pro tuto volnost byly mnohdy kulturní a náboženské rozdíly. Mnohé části textu související s katolickým náboženstvím se Nicholas rozhodl vynechat, neboť by se v protestantské Anglii nesetkaly se stejnou odezvou či porozuměním jako v katolickém Španělsku. Volnost jeho překladů je také způsobena skutečností, že do mnoha míst vkládá řadu vlastních postřehů, a tím ještě více oddaluje anglickou verzi od originálu (2008, s. 23).

Ve svých překladech ale Thomas Nicholas použil i mnoho zajímavých překladatelských postupů, které svědčí o tom, že si je vědom kulturních rozdílů výchozích a cílových čtenářů a že chce cílovému čtenáři usnadnit porozumění.⁴¹

6.3.2.2 Španělská teorie překladu ve 20. století

Ve svých statích *Los "Estudios de Traducción" en España: Estado de la cuestión y balance provisional* (1991) a *Así que pasen veinte años: una mirada retrospectiva a los Estudios de Traducción en España, particularmente en Universidad de Granada* (2000) se Santoyo zamýšlí nad současnou teorií překladu ve Španělsku a jejím akademickým směřováním. Zaráží jej skutečnost, že poměrně dlouhé a bohaté dějiny španělského překladu se na akademické půdě až do 70. let 20. století nesetkaly s téměř žádnou odezvou.

Samotné španělské myšlení o překladu v podstatě nevychází z žádné tradice. Jednotliví španělští teoretici neznají své předchůdce (vyjma Luise de Leóna),

⁴¹ Dokladem toho je např. zvolená substituce, kdy španělský výraz „Su Majestad del Emperador don Carlos *nuestro señor*“ nahrazuje v anglickém překladu za „His Majesty the Emperour Charles *the fifth*“. Jindy musí v důsledku kulturních rozdílů využít explikace, jako v případě spojení „natural de la ciudad de Truxillo“, které v anglické verzi rozvádí „borne in a Cittie in *Spainye* called Trugillio“.

nenavazují na ně, a tak jediné, s čím se můžeme setkat, jsou individuální spontánní úvahy. Santoyo se však nedomnívá, že by takovéto jednání bylo záměrné. Zastává názor, že chybějící tradici způsobila především neexistence výrazného teoretika (jako například Johna Drydena v Anglii) v raném období, který by se zasadil o určitou teoretickou základnu. Dalším důvodem je také skutečnost, že jednotlivé materiály týkající se této problematiky nebyly shromažďovány a velmi rychle upadaly v zapomnění. Navíc texty, ve kterých byly jednotlivé úvahy publikovány, byly většinou druhořadé povahy (ať už se jednalo o prology či doslovy, dopisy apod.).

V důsledku toho ještě na počátku 70. let 20. století neexistovalo žádné souvislé akademické bádání v tomto odvětví, pouze několik samostatných průkopnických prací zabývající se problematikou teorie a dějin překladu. Mezi těmito průkopníky Santoyo zmiňuje např. Garcíu Calva, Emilia Lorenza, Valentína Garcíu Yebra, Josého Alsinu.

Jako první monografii zabývající se teorií překladu ve Španělsku uvádí publikaci *Problemas de la Traducción* od Francisca Ayaly sepsanou v roce 1943, vydanou nicméně až o více než dvacet let později, v roce 1965. Do té doby ve Španělsku neexistovala žádná monografie, která by se uceleně a výhradně zabývala problematikou teorie překladu. Veškeré publikace vydané před tímto obdobím se věnovaly pouze didaktice a metodologii. Další, mnohem obsáhlejší studie věnovaná teorii překladu, vyšla pod názvem *Introducción a la Traductología* v roce 1979 a jejím autorem byl Gerarde Vázquez Ayora. Tato publikace sice vyšla ve španělském jazyce, publikována však byla ve Spojených státech.

Kromě těchto několika málo záblesků byl stav španělské translologie podle názorů Santoya tristní. Ještě v polovině sedmdesátých let neexistovala žádná specializovaná knihovna. Neexistovala žádná kritika literárních překladů (přestože jejich stav byl v dané době povážlivý), nebyly známy žádné souvislejší historické údaje o překladu a tlumočení ve Španělsku, nebyla vytvořena žádná databáze. Nepublikovaly se žádné časopisy či periodika věnující se této problematice, španělské vzdělávací instituce nenabízely žádnou možnost studia daného oboru. V důsledku toho se Santoyo nepodivuje, že byl Pyrenejský poloostrov v zahraničních publikacích o historii překladu systematicky opomíjen, nebo že údaje související s touto problematikou a týkající se Pyrenejského poloostrova jsou chybné či zavádějící.

Za průlomový rok v dějinách teorie překladu považuje Santoyo rok 1979. Od tohoto data došlo ve zmiňovaném oboru k radikálním změnám: začaly se systematicky zakládat translologické studijní obory na vzdělávacích institucích, začala se pořádat pravidelná setkání odborníků v podobě různých konferencí a sympózií, vzniklo několik

skupin akademiků, kteří se soustřeďují při různých univerzitách (Granada, Salamanca, Barcelona, Madrid, León). Od 80. let začala být pravidelně vydávána různá odborná periodika zabývající se problematikou překladu, z nichž zmíníme alespoň následující: *Babel* (Granada), *Senez* (San Sebastián), *Sendebar* (Granada), *Livius* (León), *Hieronymus Complutensis* (Madrid) a *Hermeneus* (Soria).

V roce 2000 již ve Španělsku existovalo 15 fakult nabízejících studijní obor překladačství. V průběhu tří desetiletí se tak translatologie podle Santoya přeměnila v jeden z nejdynamičtější se rozvíjejících lingvistických oborů ve Španělsku.

6.3.3 Kritika překladu

Další z odvětví teorie překladu, na který se Santoyo soustředí, je kritika překladu. V rámci této translatické disciplíny se zabývá kritikou překladu v obecné rovině a kritikou dějin překladu, tedy oblasti, které se věnuje ve svém teoretickém bádání nejvíce.

6.3.3.1 Kritika dějin překladu

V souvislosti s kritikou dějin překladu zmiňovaný teoretik dosud publikoval několik statí, ve kterých upozorňuje na nedostatky panující v této oblasti teoretického poznání.

Ve své stati *Traducciones cotidianas en la Edad Media: Una parcela olvidada* (1997) se Santoyo kriticky zamýšlí nad skutečností, že valná většina teoretických prací zabývajících se dějinami středověkého překladu dodnes věnuje pozornost výhradně překladům velkých literárních děl. Ve středověku (zejména v období mezi 8. až 15. století) však vedle překladů pořízených pro potřeby vzdělávání a pro náboženské potřeby existovala i široká škála jiných pragmatických oblastí – překládalo se např. pro účely dvora, notářů a písařů, soudů, přístavů, kancléřství, poutních cest či z důvodů mezinárodních vztahů. Tato forma překládání byla běžnější než překlady literární, nicméně v teorii a dějinách překladu není zdaleka tak dobře zdokumentována.

Poměrně běžnou praxí ve středověku, zejména ve 14. století, bylo i tlumočení z listu. A to z toho důvodu, že v mnoha evropských zemích se používal jak jazyk národní, tak i latina, zvláště pro záležitosti úřední.⁴²

Zásadní rozdíl mezi překladem literárním a výše uvedeným typem textů podle Santoya spočívá v tom, že na rozdíl od textů literárních, u textů ryze pragmaticky orientovaných nelze hovořit o transkulturním procesu. U těchto typů textu šlo především o jeho lokální využití, o ryze utilitární zprostředkování obsahu výchozího textu. Z toho vyplývá i fakt, že jejich primárním cílem bylo – na rozdíl od textů literárních – co nej přesněji zachovat význam originálu, tj. dosáhnout významové ekvivalence, aniž by přitom byl brán přílišný zřetel na styl či formu.

Santoyo zdůrazňuje, že pro získání uceleného obrazu o vývoji překladu napříč historií je naprosto nezbytné věnovat dostatečnou pozornost i překladu neliterárnímu,

⁴² Například u anglického soudu bylo zcela běžné zapisovat veškerá prohlášení latinsky, ale předčítat je ve francouzštině či v angličtině. Řečník tak musel být velice zdatný v obou jazycích, neboť nahlas pronášel text, který „za pochodu“ tlumočil do druhého jazyka.

neboť právě tento typ překladu tvořil většinovou část každodenní překladatelské produkce.

V článku *El siglo XIV: Traducciones y reflexiones sobre la traducción* (1995) autor odhaluje zajímavou skutečnost v teoretickém zpracování středověkých dějin překladu: zatímco řada významných teoretiků (mezi nimi např. García Yebra, Van Hoof, Louise Kelly, Frederick M. Renner aj.) věnuje dostatečnou pozornost vývoji této disciplíny v 12. a 13. století, naprostá většina z nich se téměř nezmiňuje, či se zmiňuje pouze okrajově o překladatelské činnosti ve 14. století. Příčinou by podle autora článku mohlo být domnění mnohých teoretiků, že po skončení překladatelské „školy“ v Toledu nastala dlouhá pauza, kterou přerušil až nástup renesance v 15. století.

Santoyo však s touto tezí nesouhlasí a v uvedené stati se snaží dokázat pravý opak, a sice, že se jedná o dobu z hlediska vývoje překladu na Pyrenejském poloostrově klíčovou. V daném období totiž dochází ke změně: do popředí se dostávají jiné jazyky než arabština a tradiční latina, konkrétně francouzština, italština, provensálština a řečtina. Tato skutečnost souvisí s tím, že s postupným vytlačováním Arabů ze španělského území došlo k pozvolnému odlivu arabské kultury a pozornost Španělů se v oblasti kultury a literatury začala opět upínat na Evropu. 14. století tedy představuje počátek poevropštění kultury poloostrova (1995, s. 18).

Pozoruhodným jevem v tomto období byla skutečnost, že se z cizích jazyků nepřekládalo výhradně do kastilštiny. Cílovým jazykem byla poměrně často aragonština či katalánština a místy i galicijština. Do těchto jazyků se nepřekládalo jen z cizích jazyků, ale nově se překládalo i mezi jednotlivými románskými jazyky, kterými se na území Španělska hovořilo (s výjimkou baskičtiny) (1995, s. 29).

Santoyovy znalosti z oblasti historie překladu (ale i znalosti z historie obecné) jsou vskutku obsáhlé. Dokladem je i kritický článek *Sobre la historia de la traducción en España: Algunos errores recientes* (2004).

Vychází zde z kritického rozboru několika významných publikací týkajících se dějin překladu. Nejvíce kritizuje obsáhlou publikaci *Translators through History*, která vyšla v roce 1995 jakožto kolektivní dílo několika významných teoretiků zabývajících se uvedenou problematikou. Další z řady kritizovaných děl je např. dílo José Francisca Ruize Casanovy *Aproximación a una historia de la traducción* publikované v roce 2004.

Studie *Translators through History* je poměrně jedinečná svého typu. Na jejím vytvoření se podílela řada renomovaných autorů-teoretiků (mezi nimi Santoyo uvádí např. Andrého Lefevera, Thea Hermanse, Michela Ballarda aj.), kteří chtěli zaplnit do té doby chybějící článek v oblasti dějin překladu. Vzhledem ke své výjimečnosti se tedy automaticky stává dílem hojně citovaným, na nějž bude odkazovat řada budoucích studií. Z tohoto důvodu je pro autora článku přímo zarážející, kolik nedostatků a chyb se v daném vydání objevilo.

V první řadě Santoyo kritizuje nedostatečnou důslednost co se týče jazykových oblastí a historických období. Publikace zcela opomíjí velmi rané překladatelské období 3 500 př.n.l. – 400 n.l. Nepřináší byť jen sebemenší zmínku o důležitých oblastech, které v daném období sehrály klíčovou roli – např. Mezopotámie, Egypt, Řecko, Řím aj. Nepodává žádné informace o Portugalsku, Brazílii či o slovanském světě (vyjma kratičké zmínky o Cyrilu a Metodějovi) (2004, s. 171). Vzhledem k úvodní zmínce autorů, že se nejedná o vyčerpávající přehled dějin překladu, však Santoyo připouští, že tento nedostatek lze tolerovat.

Nicméně zároveň trvá na tom, že je nezbytné upozornit na nadměrné množství faktografických nedostatků a hrubých chyb, které se vyskytují napříč celou publikací. Vytýká jí především její nesoudružnost. Autoři na několika místech popírají svá vlastní tvrzení – jedním z mnoha příkladů je zmínka o prvním překladu bible. V jedné části uvádějí, že za první překlad bible, u něhož je znám autor, se považuje verze gotická z druhé poloviny 4. století (pořízená biskupem Wulfilem). Avšak pouhé dvě strany předtím jsou uvedeni autoři překladu z 2. století.

Za další nedostatek Santoyo považuje skutečnost, že autoři opomněli uvést dva velice významné překlady, pořízené do řečtiny koncem 2. století Symmachem a Theodociem, na něž se odvolává ve svých dílech sám svatý Jeroným.

Na mnohých místech jsou uvedeny mylné údaje letopočtů, historických období či dokonce vlastních nebo zeměpisných jmen. Čtenář se tak dozvídá, že věhlasný anglický básník, dramatik a překladatel John Dryden žil v osmnáctém století. Paradoxní ale je, že tato slavná osobnost zemřela již v roce 1700, tedy poslední rok 17. století. Zarážející je i údaj označující období muslimské nadvlády ve Španělsku za 9. – 15. století, naprosto opomíjející známé datum všeobecně považované za první krok podniknutý proti muslimské nadvládě, a sice rok 711 (2004, s. 172). Ani *Tarragona*, uváděná jakožto místo, kde se ve 12. století pořizovala řada významných překladů nešla Santoyově pozornosti. Ve skutečnosti to totiž nebyla katalánská *Tarragona*, ale aragonská *Tarazona*.

Za další zavádějící údaj Santoyo považuje zmínku o Toledské překladatelské škole. Tento mylný údaj se podle autora článku vyskytoval (a nadále vyskytuje) i v řadě dalších významných publikací počínaje *Encyklopedií Britannicou* až po práce teoretika Menéndeze Pidal a dokonce i v českých publikacích (Bělič a Forbelský, 1984). Santoyo je však přesvědčen (a své názory dokládá na řadě citovaných prací z poslední doby, např. Clara Foz, 1998; Anthony Pym, 2000), že podobná škola nikdy neexistovala a její existenci zpochybňuje.

The references of Toledo are not strict in any geographical sense, since twelfth-century translations from Arabic were carried out in many parts of Hispania, often in the north (Pym, 2000).

V kontextu středověké Evropy Santoyo dokonce popírá existenci i jakékoli jiné školy, tj. ve Vivariu, Ripollu, Salernu, či Palermu (2008, s. 87).

Většina překladatelů působících na Pyrenejském poloostrově, kteří jsou tradičně spojováni s „Toledskou školou“ v Toledu nikdy nepřekládala, ale pracovala na jiných místech, např. v Tarazoně, Barceloně, Leónu, Burgosu apod. Překladatelé pracovali buď samostatně nebo v menších skupinách, pod vedením určitého patrona či mecenáše. Santoyo se domnívá, že celý omyl vznikl překladem francouzského slova „*college*“, jímž označoval tyto překladaatele Francouz Amable Jourdain již na počátku 19. století.

6.3.3.2 Kritika překladu v obecné rovině

Jak již bylo uvedeno, náš autor se věnuje i kritice překladu v obecné rovině. V roce 1996 vydává převážně kritickou monografii *El delito de traducir* (viz oddíl 6.2), ve které se zamýšlí nad stavem překladu v rámci jednotlivých literárních druhů.

6.3.3.2.1 Literární překlad

V rámci literárního překladu Santoyo tvrdí, že překladu lze připisovat vinu za to, že čtenáři nikdy nepoznají díla cizích autorů. Překladatelé jsou totiž originálu běžně nevěrní, texty buď zkracují, nebo v důsledku potřeby uplatnění vlastních tvůrčích schopností do nich vkládají smyšlené části, které se v originále nevyskytují. Například v próze se setkáváme nejen s drobnými (přesto však nepřijatelnými) úpravami textu:

... haunting his parent with sad eyes
...persegua a su padre con miradas tristes llenas de reproches⁴³

Mnozí překladatelé se neváhají dopouštět ani rozsáhlejších úprav či úprav textu, které lze považovat za extrémní zásahy do originálu:

But there was no hope now.
Pero el vendaval de la desventura había disipado estas esperanzas.⁴³

Za nejzávažnější prohřešek považuje Santoyo chybný překlad v důsledku neznalosti či nepochopení originálu, který vede k posunu smyslu. Jako příklad uvádí nedostatečnou znalost politických reálií, kdy překladatel anglický výraz *iron curtain* (železná opona) překládá doslovně jako *cortina de hierro*, přičemž nebere v potaz existenci ekvivalentní španělské kolokace *telón de acero* (1996, s. 47).

Posuny jsou mnohdy způsobeny nedostatečnou kvalifikovaností překladatelů, neboť překladatelské profesi se nevěnují výhradně překladatelé. Vedle právníků, úředníků se této profesi věnují i mnozí spisovatelé, jejichž jazykové znalosti jsou však mnohdy nedostačující. Například Miguel de Unamuno, který proslul jako znamenitý autor a filozof, se v některých svých překladech dopustil řady posunů. Santoyo se domnívá, že z jeho překladu Shakespearova Hamleta do španělštiny jsou Unamunovy nedostatečné jazykové znalosti více než patrné. Dokladem je jeho překlad slavné věty Hamleta „*The rest is silence*“. Unamuno nepochopil, že anglický výraz *rest* je dvojnásobný (ticho vs. zbytek) a výrok překládá výrazem „*El reposo es silencio*“.

I přes tuto očividnou jazykovou bariéru se Unamuno odvážil překládat básně těch nejvýznamnějších anglicky píšících básníků od Coleridge, Browninga, Whitmana až po Wordswortha či Tennysona. Nebál se ani překladu děl odbornějšího rázu, například z oblasti ekonomie či práva (*Las páginas olvidadas*, s. 25 – 30).⁴⁴

Samostatný oddíl věnuje Santoyo i kritickému rozboru překladu poezie. Překlad poezie přirovnává k zlatnické práci, která vyžaduje velký jemnocit. Souhlasí s názory teoretiků (např. Matthiessen), že je důležité, aby byl překladatel poezie sám básníkem.

Autor se domnívá, že při překladu poezie dochází nezbytně k určitým ztrátám. Překladatel musí vždy učinit určitý kompromis, přinejmenším co se týče formy (ibid., s. 63). Je proto důležité, aby si překladatel uvědomil, že hlavním úkolem při překladu

⁴³ španělský překlad *Vanity Fair*, W.M. Thackeray

⁴⁴ Za svoji kritickou studii *Unamuno, traductor de Lengua Inglesa* získal v roce 1998 ocenění Alfonso X el Sabio' para Críticas de Traducciones

poezie je se originálu přiblížit, nicméně že nelze ve španělštině v plné míře ocenit poetiku cizího básníka tolik jako v originále.

Pero lector y traductor han de ser conscientes de la absoluta imposibilidad de apreciar en castellano, en toda su anchura, altura y profundidad una composición lírica de Mallarmé, Yeats o Kavafis (1996, s. 65).

V souvislosti s básnickým překladem Santoyo kritizuje dva – podle něj poměrně běžné – přístupy: chybný překlad (z nedostatku vědomostí) nebo smyšlený překlad (z důvodu přílišné fantazie). Ve druhém případě dochází k tomu, že si překladatel přidává vlastní smyšlené verše, které v originále neexistují. Jako příklad jsme zvolili velmi názornou ukázkou překladu Donnových *Elegií a písní*, kde verš *Goe, and catch a falling starre* připadal autorovi španělského překladu (Víctor Pozanco) příliš prostý, a tak se jej rozhodl ozvláštnit rozšířením o další verš: *Ve y prende una estrella fugaz / en la oquedad carnosa de tus manos*.

Vůbec největší volnost má podle Santoya překladatel při překladu dramatu. O četbu dramatického díla v cílovém jazyce, natožpak v originále, se totiž zajímá jen velmi nepatrné množství čtenářů. Drama je obecně přijímáno jako literární druh, který je určen především pro scénickou úpravu. Překladatel tak má mnohem volnější ruce, než při překladu prózy či poezie, kde je přeci jen o něco větší pravděpodobnost, že se najde zájemce o četbu v originále, který má tak možnost srovnávat (ibid., s. 75). Jako příklad (který není v této oblasti výjimečný) uvádí Santoyo překlad historické hry *Luther* slavného dramatika Johna Osborna pořízený Antoniem Governadem na přelomu 50. a 60. let 20. století, ve kterém Santoyo napočítal celkem 241 chybějících řádků.

Chce-li překladatel pořídit kvalitní překlad dramatu nestačí, aby dobře znal výchozí a cílový jazyk. Velikou roli také hraje znalost konkrétního žánru a prostředí, ve kterém dílo vznikalo. Santoyo se tak ztotožňuje s názory Mariana José de Larry:

Varias cosas se necesitan para traducir del francés al castellano una comedia. Primera, saber lo que son comedias; segunda, conocer el teatro y el público francés; tercera, conocer el teatro y el público español; cuarta, saber leer el francés; y quinta, saber escribir el castellano (1996, s.77).

6.3.3.2 Překlad v kinematografii

Dále se Santoyo v rámci kritiky překladu zabývá překlady v oblasti kinematografie, konkrétně překlady názvů filmů. Za největší nedostatek v této oblasti považuje neschopnost překladatelů správně, natožpak věrně přeložit název filmu. Tento nedostatek je způsoben jednak nepochopením originálu, nicméně důležitou roli hrají i komerční důvody.

V důsledku nepochopení originálu se ve španělském překladu setkáváme s názvy filmů, které mohou být pro diváka zavádějící. Jako klasický příklad uvádí Santoyo překlad názvu slavného filmu Miloše Formana *One flew over Cuckoo's Nest* (*Přelet nad kukaččím hnízdem*), který byl do španělštiny přeložen doslovně: *Alguien voló sobre el nido del cuco*.⁴⁵ Překladatel zřejmě vůbec netušil, že anglický výraz *cuckoo's nest* je slangový výraz pro psychiatrickou léčebnu. Divák tak po shlédnutí filmu marně pátrá po symbolickém odkazu výrazu *kukaččí hnízdo*. Podobně i název filmu *Sunday, Bloody Sunday*, kde si překladatel nezjistil význam výrazu *bloody* a překládá jej doslovně *Domingo sangriento* (krvavý), přičemž se opět jedná o výraz slangový (prokletý). Santoyo tedy jako správný název navrhuje *Domingo, maldito domingo* (1996, s. 141 – 142).

Mnohé názvy jsou však v překladu měněny z komerčních důvodů. Santoyo se domnívá, že divácky nejatraktivnější jsou ve Španělsku ty názvy filmů, které mají romantický nádech. V překladu se tak objevují romantická slova a výrazy, které v originále chybí.

Hold that girl = Amor y cuartillas

Night song = Mi corazón te guía

La vena d'oro = También yo te quiero (ibid., s. 143)

Populární jsou i názvy filmů navozující hrůzostrašnou atmosféru. A tak se poměrně nic neříkající názvy v originále v překladu mění na atraktivní tituly plné děsivých výrazů.

Un Uomo = Días de furia

I saw what you did = Jugando con la muerte

Up Periscope = Infierno bajo las aguas (ibid.)

⁴⁵ Doslovně: *Někdo přelétl přes kukaččí hnízdo*.

Podle Santoya jsou obecně překlady, které se objevují na televizních obrazovkách či filmových plátnech, šité horkou jehlou. Příčinu spatřuje především v ekonomických důvodech a časové stísněnosti, která je pro tuto oblast typická. Valná většina překládaných pořadů a filmů je anglo-americké provenience, není tedy divu, že se vlivem médií na vývoji domácího jazyka, tedy španělštiny, značně podepisuje angličtina.

La televisión ha llegado a ser como un inmenso, un monstruoso laboratorio de idiomas, donde las malas traducciones se manejan constantemente y poco a poco van haciendo mella en los espectadores...
(Manuel Estrany, *ibid.*, s. 164)

Nedostatečnost překladů v této oblasti se podle Santoya projevuje zejména v četných lexikálních a syntaktických kalcích.

Don't be rude = No seas rudo (místo: No seas grosero.)

Leave me alone! = ¡Déjame sólo! (místo: ¡Déjame en paz!)

You see things = Tú ves cosas (místo: Ves visiones)

6.3.3.2.3 Překlad komiksu

V souvislosti s anglo-americkým vlivem se Santoyo zabývá rovněž překladem komiksu. V rámci tohoto žánru objevuje zajímavou skutečnost – při překladu komiksu musejí být některé výrazy ponechány v originále. Jedná se převážně o onomatopoeia vyjadřující zvuk, hluk či pohyb, umístěné mimo „bublínu“, tedy přímo v obrázku. Jejich úkolem je dotvářet atmosféru a dynamiku děje. Tvoří součást obrazového pole, technicky by tudíž bylo příliš náročné pokoušet se o jejich náhradu domácími výrazy.

V důsledku toho se tato slova stala tak běžnou součástí domácí komiksové scény, že je ve svých dílech ponechávají v angličtině i domácí, tj. španělští autoři. V některých případech dokonce dochází k jejich fonetickému uzpůsobení španělštině, místo anglického *cough* (kašlat) se tak ve španělštině setkáváme s výrazem *cof*, místo anglického *sniff* (čichat) se ve španělštině objevuje zjednodušená podoba *snif* (*ibid.* s. 169 - 171).

6.3.3.2.4 Neliterární překlad

Špatné překlady nicméně nezasahují jen oblast literární, vyskytují se i v dílech neliterárního charakteru.⁴⁶ Tento typ překladů, se kterým se poměrně často setkáváme i ve sdělovacích prostředcích, může nepříznivě ovlivnit vývoj domácího jazyka.

Neliterární překlad, byť teorií překladu poměrně často opomíjený, je podle Santoya v určitých případech mnohem obtížnější než překlad literární. Překladateli totiž nestačí pouze jazykové znalosti, ale nezbytné jsou i znalosti specifického jazyka, který se používá v daném odborném odvětví. Zvláště v dnešní moderní době dosáhl odborný jazyk v jednotlivých odvětvích tak vysoké míry specializace, že je téměř nezbytné, aby byl překladatel do dané tematiky velmi dobře zasvěcen (1996, s. 58).

6.3.3.2.5 Zkracování textu

Již jsme uvedli, že se překladatelé podle Santoya velmi často dopouštějí úprav textu, které neodpovídají originálu. V důsledku toho dochází k častému zkracování a ochuzování textu. Autor konkrétně rozlišuje dva typy textového zkracování – záměrné (*supresiones voluntarias*) a vynucené (*supresiones impuestas*). Tento problém byl předjat již v roce 1975 A. Popovičem⁴⁷, který rozlišuje individuální posuny a posuny vzniklé vlivem společenských konvencí.

Vynuceným zkracováním textu má v podstatě na mysli cenzuru, vykonanou ze strany státu, církve, nakladatelství či určité nátlakové skupiny (ibid., 95). Tyto praktiky byly ve Španělsku více než běžné zejména v letech 1966 – 1976. Například v nakladatelství Fontanella procházelo v tomto období cenzurou až 80% knih se sexuální tematikou. Cenzurované byly samozřejmě i publikace s politickou tematikou (ibid., s. 91).⁴⁸

⁴⁶ Jako příklad uvádí Santoyo překlady příbalových letáků léků. Tyto překlady se hemží klasickými překladatelskými nedostatky. Překladatelé v nich běžně kopírují anglickou syntax, potlačují členy na místech, kde se v angličtině nevyskytují, zatímco ve španělštině jsou běžné, nadužívají pasivum a gerundium. Běžné jsou i kalky, takže se např. místo výrazu *agua esterilizada* setkáváme s *agua estéril* (z angl. *sterile water*) atp.

⁴⁷ Popovič, 1975.

⁴⁸ Problematikou cenzury ve Španělsku se podrobněji zabývá i Rosa Rabadán, konkrétně ve své publikaci *Traducción y censura Inglés-Español 1939–1985* (2000). Julio-César Santoyo do této publikace přispěl kapitolou podávající chronologický přehled nejdůležitějších případů cenzury v průběhu dějin překladu.

K záměrnému zkracování textu dochází podle Santoya ze dvou hlavních důvodů, a sice z překladatelovy lenosti a neznalosti. V důsledku toho se pak setkáváme s takovými překlady, jako je například verze Lawrencova *Milence lady Chatterleyové* (*El amante de Lady Chatterley*) publikovaná v sedmdesátých letech nakladatelství Orbe v Santiago de Chile, ve které překladatel vypustil přibližně jednu třetinu původního díla. Motivem těchto výpustek však nebyla cenzura choulostivých scén. Ty jsou vesměs všechny přeložené (ibid. s. 102).

Každý překladatel se navíc do jisté míry stává inkvizitorem, estetickým cenzorem vkusu ostatních a rozhoduje, které části textu mají být vydány a které ne. Někteří překladatelé se tímto „právem“ netají. Například Leandro Fernández de Moratín ve svém překladu Hamleta ve třetím dějství v poznámce pod čarou uvádí, že jednu pasáž v textu vynechává, protože by mohla urazit cudnou mysl čtenářovu:

El pasaje que se ha dejado en blanco es uno de aquells cuya traducción podría ofender la modestia de los lectores. (ibid., 97)

6.3.3.2.6 Plagiát

Část kritiky věnuje Santoyo také plagiátu, o němž se domnívá, že je běžnou záležitostí i v dnešní době. Některá nakladatelství se snaží ušetřit a místo nového překladu si někde „vypůjčí“ již vydaný překlad od jiného nakladatelství, v díle provedou několik nepatrných úprav a vydávají jej bezostyšně za překlad nový. Veškeré tajemství spočívá v občasném nahrazení, změně či vynechání výrazů původního překladu. Santoyo, se svým typicky ironickým tónem, nabízí návod pro vyhotovení úspěšného plagiátu:

Tómese una traducción, añeja a ser posible, de una obra foránea cualquiera; prescindase, por supuesto, del original; tómese también, si el propio ingenio no da para más, un adecuado diccionario español de sinónimos; táchese alguna palabra sólo de vez en cuando, o bien sustitúyase por la que el diccionario proporciona (ocurrió/sucedió, seguir/proseguir, etc.); pásese a máquina la nueva traducción y preséntese a la editorial (ibid., s 112).

6.3.3.2.7 Diletant Ortega y Gasset

Bezpochyby nejznámější kritickou statí Santoya je *En torno a Ortega y Gasset: Miseria y esplendor de la reflexión traductora* (1994). V podstatě se jedná o přednášku, kterou sepsal ku příležitosti zahájení nového akademického roku na Fakultě překladu a tlumočení barcelonské univerzity Pompeu Fabra. Důvodem sepsání této statě byla skutečnost, že chtěl obhájit a zdůvodnit své nařčení významného španělského myslitele Ortegy y Gasset (1883 –1955) „*diletantem*, který teorii překladu způsobil značnou újmu“ („uno de los *diletantes* en el tema que más daño ha hecho a la teoría de la traducción.“). Tato jeho slova vyvolala v odborných kruzích značný rozruch.

Santoyo se především domnívá, že Ortegova esej *Miseria y esplendor de la traducción* (publikovaná časopisecky v roce 1937, knižně v roce 1940)⁴⁹ se setkala s mnohem větším ohlasem, než jí přísluší. Od roku 1940 se totiž stává povinnou referencí pro téměř všechny, kteří se ve Španělsku a Latinské Americe tématem překladu zabývali. Velký ohlas získala i na půdě mezinárodní (několikrát byla přeložena, např. do němčiny ji mimo jiné přeložila i současná teoretička Katharina Reissová). Stala se tak hojně citovaným dílem, že Ortega y Gasset figuruje téměř ve všech zahraničních bibliografiích jako jediný španělský myslitel o překladu, a to až do devadesátých let dvacátého století. Paradoxem však je, že konkrétně na jeho esej neodkazují žádní význační teoretikové překladu (např. Nida, Mounin, Vinay & Darbelnet, Basnettová, Newmark, Toury atd.).

Ve své statí si tudíž Santoyo klade za cíl odstranit mýtus, který vznikl kolem přínosu Ortegovy eseje ke španělskému myšlení o překladu. Své názory dokládá na jejím důkladném rozboru a přiblížení Ortegovy osobnosti.

Santoyo se domnívá, že je poněkud zvláštní, že se Ortega rozhodl vyjádřit názor na překládání, byť sám s ním neměl příliš velké zkušenosti. V podstatě až do roku vydání této eseje (tj. do svých 54 let) se o překlad nikdy nijak zvlášť nezajímal, z jeho korespondence je pouze známo, že překlad pro něj představoval výhradně zdroj obživy.

Asi největší paradox, se kterým se v eseji setkáváme, je skutečnost, že samotná esej se zabývá překladem jen z jedné třetiny. Její zbytek autor věnuje různým filozofickým úvahám, které s překladem jako takovým nesouvisejí. Navíc myšlenky věnované překladu nepředstavují podle Santoya žádný originální přínos. Většina z nich, jak dokazuje kritikův důkladný rozbor, je převzata od jiných významných myslitelů

⁴⁹ v českém překladu Josefa Forbelského *Bída a lesk překladu* (1970)

(např. Schleiermacher, Schopenhauer, Goethe). Názorným příkladem je známá teorie dvou možných cest, kterými se překlad může ubírat, tedy buď autora přizpůsobíme jazyku čtenáře, nebo čtenáře přiblížíme jazyku autora:

O se trae el autor al lenguaje del lector o se lleva al lector al
lenguaje del autor.

I tato myšlenka totiž není původní Ortegovou, ale převzatou od zmiňovaného Schleiermachera. Ortega se od Schleiermachera v tomto případě liší jedině tím, že za ideální a správný překlad považuje ten, kdy je čtenář přenesen k autorovi („Sólo cuando arrancamos al lector de sus hábitos lingüísticos y le obligamos a moverse dentro de los del autor hay propiamente traducción.“). Schleiermacher nicméně usuzoval, že obě cesty jsou schůdné, přičemž každá s sebou nese jisté výhody i nevýhody.

Ortega y Gasset byl výrazným zastáncem exotizace překladu a svůj názor podporuje poměrně radikálními výroky, které Santoyo ostře kritizuje. Ortega se domníval, že je nezbytné se přiblížit jazyku překládaného díla do takové míry, že např. posuneme náš jazyk až na hranici gramatické únosnosti („forzar hasta el límite de la tolerancia gramatical de la lengua meta“) nebo že docílíme toho, aby v cílovém jazyce prosvítaly způsoby vyjadřování autora („así que transparezcan en ella [la lengua meta] los modos de hablar del autor traducido“). Santoyo se shoduje s názory Kathariny Reissové, dle níž by tento typ překladu byl vhodný pro filologický překlad, avšak naprosto nevhodný pro veškeré ostatní typy překladů.

Nejvíce však Santoyo kritizuje nepodloženost či neodůvodněnost Ortegových názorů. Na mnoha místech například Ortega přirovnává překladatelskou činnost k činnosti velmi skromné (*humilde*), samotného překladatele pak k osobě zakřiknuté (*apocado*). Nikde však nedokládá, jakým způsobem k takovému závěru došel. Podle Santoya Ortegovi zřejmě stačilo, že se uvedené domníval a tudíž to bylo automaticky pravdivé.

Santoyo Ortegu y Gassetu nepovažuje za lingvistu, ani za komparatistu. Ortegova esej se podle Santoya překladatelskou problematikou zabývá jen velmi povrchně, místy si dokonce protiřečí a nepřináší žádné nové poznatky. Přesto se v průběhu několika desítek let stala zásadním dílem ve španělském myšlení o překladu.

Kritik si je nicméně vědom, že samotnému autorovi tento ohlas vyčítat nemůže. Ortega byl totiž sám recepcí své eseje zaskočen a již v roce 1939 upozorňoval, že toto dílo nepovažuje za úplné (co se didaktického hlediska týče) a že se zdaleka tak

nevyrovná jeho ostatním pracím. Santoyo tudíž nepřímo kritizuje ty, kteří na Ortegu poukazují jako na jednoho z hlavních španělských myslitelů o překladu.

Santoyo vytýká ostatním myslitelům, že podporu svých myšlenek mnohdy nacházejí právě v odkazech na dílo tohoto slavného filozofa. Nicméně po seznámení se s mnohými Santoyovými statěmi a publikacemi zde musíme poznamenat, že tak činí i sám tento teoretik. V jeho díle nalezneme nemálo odkazů na Ortegovy skeptické výroky ohledně překladu, kterými Santoyo podporuje svoje kritické myšlení, zejména co se kvality překladu týče.

7. **Recepce díla Julia-Césara Santoya**

Cílem této kapitoly je podat stručný, ale výstižný přehled recepce díla Julia-Césara Santoya. Vycházet přitom budeme především z materiálů dostupných na internetových serverech a z několika monografií, které jsme měli v průběhu vypracování této práce k dispozici.

Vůbec největší ohlas v řadách teoretiků si bezpochyby získala práce Santoya v oblasti dějin překladu. Na jeho významné monografie *Teoría y crítica de la traducción: Antología* (1987) a *Historia de la traducción: Quince Apuntes* (1999), potažmo její rozšířenou a aktualizovanou verzi *Historia de la Traducción: Viejos y nuevos apuntes* (2008) odkazuje celá řada studií věnovaných dějinám překladu.

Zmíňme například studii *Los prólogos y las dedicatorias en los textos traducidos de los siglos XIV y XV: Una fuente de información sobre la traducción y la reflexión traductológica* (2006) sevillské univerzitní profesorky Rocío del Río Fernández, jejímž cílem prokázat (na základě zkoumání prologů a závěrů některých přeložených děl z latiny do románských jazyků ve 14. a 15. století), že toto období lze považovat nejen za počátek rozvoje překladatelské reflexe a kritiky, ale i za upevnění pozice překladu jakožto běžného nástroje kulturního převodu. Část studie zaměřená na prology překladatelů ve španělských překladech se opírá výhradně o citace ze zmiňované Santoyovy antologie.

Další zajímavá studie, která odkazuje na Santoyovy poznatky, zejména co se periodizace dějin překladu týče, je netradiční práce s názvem *Microhistoria e historia de la traducción* vypracovaná marockým teoretikem Mouradem Zarroukem, publikovaná v roce 2006 v časopise *Sendebbar*. Cílem této studie je zaměřit se na méně významné události a osobnosti související s dějinami překladu a pomoci tak objasnit některé mezery, které mohly vzniknout v důsledku použití běžných metod zkoumání v oblasti dějin překladu.

Na Santoyovy práce z oblasti dějin odkazuje rovněž univerzitní profesorka Carmen Valero-Garces ve svém článku *Translating as an Academic and Professional Activity* (2000). Santoya zde uvádí jakožto autora jediné bibliografie španělských překladů až do roku 1987⁵⁰.

⁵⁰ *Traducción, Traducciones, Traductores* (1987), na kterou záhy navazuje antologie *Teoría y crítica de*

S jednou z vůbec nejucelenějších reflexí Santoyova díla se můžeme setkat v pracích jeho žákyně a současné španělské teoretičky Rosy Rabadán. Ve své teoretické monografii *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia translémica inglés-español* (1991) zmiňuje Santoya v souvislosti hned s několika tématy: překlad dialektů, problematika kalků, hranice přeložitelnosti, polysémie, cenzura apod. Největší pozornost mu věnuje v části zabývající se nejmenší jednotkou překladu, tj. translémem a při vysvětlování pojmu translémika (viz oddíl 6.3.1.7).

Rosa Rabadán se opírá o Santoyovy poznatky i ve své studii zabývající se anglicko-španělskou cenzurou v letech 1939 – 1985 zvanou *Traducción y censura Inglés – Español 1939 – 1985* (2000). Santoyo do této publikace mimo jiné přispěl i vlastní studií *Traducción y censura: Mirada retrospectiva a una historia interminable*.

O Santoyových poznacích z oblasti kritiky překladu se zmiňuje i ročenka španělského Institutu Cervantes (1998). Autorka článku *La traducción y la interpretación en español. Planteamientos metodológicos*, bývalá předsedkyně Národní asociace překladatelů (Asociación Nacional de Traductores) Julia Escobar Moreno, hovoří o tom, že pokud se překladatelé považují za autory díla, musí být schopni přebírat za svoje dílo zodpovědnost. Odkazuje zde mimo jiné i na Santoyova slova, který ve své kritické monografii *El delito de traducir* (1996) hovoří o bezúspěšném stavu některých překladů způsobeného mimo jiné i vlivem skutečnosti, že se překladatelé pohybují v beztrestném prostředí:

La reivindicación de los traductores como propietarios de su obra no está exenta de connotaciones que deberían revertir sobre su calidad, porque si el traductor es el propietario de su traducción también será el responsable y son ya bastantes las voces que exigen un control de calidad que debería de ser reclamable por parte del usuario final, esto es por parte del lector. Como dice el profesor Julio-César Santoyo, el traductor se mueve en medio de una impunidad aterradora, para no hablar de los problemas relacionados con la responsabilidad del traductor técnico (manuales de uso), o del intérprete jurado.

S recepcí Santoyovy práce se setkáváme i v českém prostředí. Ústav translatologie Univerzity Karlovy v současnosti připravuje překlad eseje *La 'Escuela de Traductores' de Iñigo López de Mendoza, marqués de Santillana* publikované v dosud nejnovější monografii *Historia de la Traducción: Viejos y nuevos apuntes* (2008) tohoto teoretika. Překlad bude publikován v univerzitním časopisu zabývajícím se problematikou novodobé literatury *Svět literatury*.

V nejbližší době bude rovněž publikována recenze této monografie pro univerzitní ročenku *Ibero-Americana Pragensia*. Autor této recenze, španělský překladatel a v současnosti doktorand na pražském Ústavu translatologie, Miguel Cuenca Drouhard hodnotí velice kladně nejen její přínos v oblasti studií dějin překladu, ale i autorův styl, který osloví jak akademické odborníky tak širší, méně zasvěcené publikum.

El lector encontrará en las páginas de esta recopilación una sugerente sucesión de hitos en la historia que muestran la aparición y evolución de la actividad traductora, la cual acabará obteniendo al cabo de los siglos el rango pleno de disciplina académica. Precisamente, esta serie de apuntes sugieren la trama sobre la que se ha tejido la historia de la Traducción, al tiempo que deja a cada cual el espacio necesario para extraer las conclusiones pertinentes. Asimismo, es de apreciar el estilo del autor, lo bastante ameno como para interesar a los menos iniciados y lo bastante profundo como para mantener la lectura atenta de lectores más especializados (Miguel Cuenca, 2008).

Další recenzi této publikace v současnosti připravuje i prof. Jana Králová působící na Ústavu translatologie v Praze.

Santoyovu kritickou statí *En torno a Ortega y Gasset: Miseria y esplendor de la reflexión traductora* (1994) se také podrobněji zaobírá ve své diplomové práci s názvem *José Ortega y Gasset a jeho přínos k vývoji translatologie* (2005) K. Radilová.

O kvalitě Santoyovy práce svědčí nejenom skutečnost, že se v roce 1984 stal držitelem ceny kritiky překladu (Premio 'Alfonso X el Sabio' para Críticas de Traducciones) za svoji studii *Unamuno, traductor de Lengua Inglesa*, ale i držitelem několika čestných medailí (např. Medalla de Honor de la *Asociación de Licenciados y Doctores Españoles en Estados Unidos* či Medalla de Honor de la Colonia Leonesa de Cuba). Dokladem toho je i jeho jmenování členem v královské akademicko-vědecké instituci *Reial Acadèmia de Doctors* v Barceloně v roce 1998.

Z naší analýzy provedené na základě dostupných materiálů vyplývá, že Santoyova dosavadní práce a poznatky nacházejí největší odezvu u teoretiků zabývajících se dějinami překladu. Nicméně ani jeho myšlení v rámci teorie či kritiky překladu nezůstává opomíjeno.

Naším cílem v této práci bylo přiblížit španělské myšlení o překladu prostřednictvím analýzy prací Julia-Césara Santoya, kterého považujeme za jednoho z nejvýznamnějších představitelů španělské translatologie v současnosti.

Vycházeli jsme přitom z myšlenek obsažených nejen v jeho monografiích, ale i v četných odborných člancích. Zaměřili jsme se na veškeré oblasti, kterým se v rámci translatologického odvětví věnuje, tj. jak na teorii, tak na kritiku a především dějiny překladu. Pokusili jsme se jej zároveň zasadit do kontextu španělských teoretiků a překladatelů 20. století. Tuto analýzu jsme posléze rozšířili o recepci Santoyova díla. Věříme, že se nám tak podařilo podat ucelený obraz jeho dosavadní práce. Jsme si nicméně vědomi, že tento obraz není zcela vyčerpávající reflexí jeho díla.

Můžeme konstatovat, že veškeré Santoyovy teoretické práce vycházejí z jeho přesvědčení o významné roli překladu, který považuje především za konstitutivní prvek kulturních dějin. Dále věří, že překlad má své pevné místo i v oblasti historie, literatury a výrazně přispívá i k rozvoji vědy a techniky.

Toto přesvědčení se pak odráží ve všech třech disciplínách, kterým se věnuje. V rámci kritiky překladu upozorňuje především na podceňování role a poslání překladu, jehož přímým důsledkem je produkce značně nekvalitních překladů. Domnívá se, že postavení překladu by mělo být přehodnoceno a zadavatelé by neměli nekvalitní překlady tolerovat. Santoyo proslul také jako ostrý kritik všech, kteří překlad považují za činnost druhořadou či podřadnou. Jeho kritickému oku neuniknou ani skeptičtí teoretikové pohlížející na překlad jako na činnost marnou či dokonce nemožnou (např. José Ortega y Gasset).

Nesmírně důležitou úlohu sehrává překlad podle Santoya i v dějinách. Santoyo se studiu dějin překladu věnuje velice systematicky, v podstatě se jedná o jeho nejvíce probádané odvětví. O této skutečnosti svědčí i jeho poznatky, které přispěli k rozvoji této disciplíny. Můžeme zde například citovat jeho domněnku, podle které dějiny evangelizace v podstatě úzce souvisejí s dějinami překladu (potažmo s dějinami překladu církevních textů). Dále můžeme zmínit jeho zásluhy v oblasti bibliografie – jeho monografie *Teoría y crítica de la traducción: Antología* (1987) představuje první antologii španělských překladů a překladatelů. Významný je i jeho poznatek, na základě něhož popírá existenci překladatelské školy v Toledu. Zásluhou je také skutečnost, že se ve svém bádání zaměřuje na méně probádaná a mnohými teoretiky opomíjená období, např. 14. stol., které považuje za počáteční období rozvoje španělských dějin překladu.

Velkým přínosem v této oblasti je i jeho „objevení“ významného myslitele Alonsa Fernandéze de Madrigalu, kterého jiné prameny neuvádějí, přestože se podle Santoya jedná o největšího a nejvýznamnějšího španělského teoretika až do 20. století.

V neposlední řadě přispívá překlad podle Santoya výrazně i k rozvoji literatury. Domnívá se, že literatura bez překladu je literatura, která zůstává nepoznána. I této oblasti proto Santoyo věnuje dostatek své pozornosti. Asi největší přínos na tomto poli můžeme spatřovat v jeho teoretických pracích věnovaných specifickému jevu zejména v oblasti literárního překladu, a sice autorskému překladu. Skutečnost, že se této oblasti věnuje s dostatečnou intenzitou může být dána i tím, že ve španělském myšlení o překladu – na rozdíl od české teorie překladu – se tento fenomén setkává s poměrně velkým ohlasem (například Pilar Blanco García, G. S. Castillo, Francesc Parcerisas aj.).

V oblasti teorie překladu nám pak Santoyo nabízí zcela nový pohled na jednotku překladu, jejíž tradiční pojetí (např. Vinaye a Darbelneta) odmítá a seznamuje nás s novou dvoučlennou jednotkou, kterou nazval translém. V rámci tohoto poznatku vybízí, aby se dosavadní teorie překladu zaměřila především na studium těchto jednotek. Navrhuje rovněž, aby se takto orientovaná disciplína přejmenovala na translémiku. Toto pojetí lze považovat na poli translatologie za zcela novátorské. Zajímavý je i jeho úhel pohledu na zdánlivě běžné jevy související s překladem. Mezi ně můžeme zařadit například jeho vidění smyslu a cíle překladu, které definoval pojmy endosmóza a exosmóza překladu.

V některých částech Santoyova teoretického myšlení můžeme spatřovat jistou analogii s translatologií z českého a slovenského prostředí. Například jeho dělení textového zkracování na dva typy, konkrétně záměrné (*supresiones voluntarias*) a vynucené (*supresiones impuestas*), odpovídá Popovičovým individuálním posunům a posunům vzniklým v důsledku společenských konvencí. Literární překlad podle Santoya je, na rozdíl od tvorby původní, limitován závislostí na originálu (*servidumbre de original*) a na výběru (*servidumbre de opción*). Podobně uvažoval i Jiří Levý, který považoval překlad za rozhodovací proces, při kterém překladatel volí vždy jednu možnost z celé množiny (paradigmatu) možností. Pro Santoya dále překlad spočívá v četbě a následné osobní interpretaci překladatele originálního díla. I zde nacházíme analogii s konceptem J. Levého, který uvádí, že při překladu dochází celkem k trojí konkretizaci díla – autorem originálu, překladatelem a čtenářem.

Z výše uvedeného vyplývá, že přestože největší zásluhy z jeho dosavadní badatelské práce můžeme spatřovat především v oblasti dějin překladu (o čemž svědčí i skutečnost, že v této oblasti je mezi jinými teoretiky citován nejvíce), i v ostatních

translatologických disciplínách si vydobyl své postavení a přispěl do nich výraznou měrou. O jeho zásluhách svědčí mimo jiné i ocenění Premio 'Alfonso X el Sabio' para Críticas de Traducciones, které získal v roce 1984 za svoji kritickou studii *Unamuno, traductor de Lengua Inglesa*.

Jediné, co bychom mohli autorovi vytknout, je skutečnost, že své myšlenky a úvahy v jednotlivých statích, ale i monografiích příliš opakuje. Mnohdy se jedná o celé pasáže či úryvky textů, navíc používá i tytéž citace a příklady. Tento fakt jsme při své analýze zohlednili a snažili se jednotlivé myšlenky utříbit tak, aby představovali vyvážený pohled na jeho dílo.

Doufáme tedy, že tato práce prezentující Julia-Césara Santoya jakožto významného představitele současné španělské teorie překladu bude přínosná a setká se s ohlasem mezi odborníky i studenty. Byli bychom rádi, kdyby na naši práci navázaly další studie podobného rázu, které by ji doplnily či přispěly ke kontrastivnímu hledisku v rámci zkoumání stavu současné španělské translatologie.

9. Resumé

Účelem této práce bylo zhodnotit přínos současného španělského teoretika Julia-Césara Santoya k vývoji translatologie. Provedli jsme souhrnnou analýzu díla tohoto translatologa, kterou jsme posléze doplnili o recepci jeho práce. Analýze jednotlivých děl a teoretických poznatků předchází průřez teoretického myšlení ve 20. století ve Španělsku, čímž jsme nastínili kontext a prostředí, ve kterém tento teoretik působí.

Zaměřili jsme se na všechny tři oblasti působení tohoto teoretika, tj. teorii, kritiku i dějiny překladu, přičemž naším úkolem bylo podat ucelený pohled na jeho myšlení v rámci těchto disciplín. Vycházeli jsme přitom nejen z jeho monografií, ale i z četných odborných článků, které soustavně publikuje již od počátku své akademické dráhy.

V rámci teorie překladu jsme se zaměřili na dílčí otázky, kterým se ve svých pracích věnuje, především na definování smyslu, účelu a postavení překladu v různých oblastech lidského vědění a dále na témata úzce spjatá s překladem. Zmíňme například endosmózu a exosmózu překladu, hranice přeložitelnosti, pomíjivost překladu či úvahy o roli překladu v literatuře a o autorském překladu.

V oddíle zabývající se dějinami překladu jsme se pokusili soustředit převážně na oblast Pyrenejského poloostrova a období středověku, kterému se Santoyo věnuje s největší intenzitou. Podali jsme stručný přehled nejdůležitějších událostí v jednotlivých obdobích, přičemž jsme se neopomněli vyzdvihnout témata, kterými Santoyo přispěl k rozvoji této disciplíny nejvíce (např. neexistence Toledské překladatelské školy, 14. století jako důležitý mezník ve vývoji překladu, pragmatická oblast překladatelské činnosti ve středověku, teoretik Alonso Fernández Madrigal). Neopomněli jsme ani přiblížit vývoj myšlení o překladu ve středověku a ve 20. století, opět se zaměřením na oblast Španělska.

Následuje oddíl věnovaný kritice překladu, k jejímuž rozvoji Santoyo rovněž přispěl výraznou měrou. Přibližujeme zde jeho pohled na současný stav španělského překladu v jednotlivých literárních druzích, tj. v próze, poezii a dramatu. Část věnujeme i jeho rozboru tendencí v překládání názvů filmů a komiksů. Oddíl jsme završili analýzou Santoyovy známé kritiky významného španělského myslitele José Ortegy y Gasset a jeho skeptického pohledu na překládání.

V poslední části jsme se zaměřili na recepci díla Julia-Césara Santoya. Jejím prostřednictvím jsme nastínili, jak je myšlení tohoto autora vnímáno ostatními teoretiky a jakým způsobem na něj ve svých pracích navazují.

Na závěr jsme zhodnotili celkový přínos tohoto translátologa a dospěli jsme k tomu, že se výraznou měrou zasadil o rozvoj teoretického myšlení ve všech třech odvětvích, nejen v oblasti dějin překlada (kde jej ostatní teoretikové vnímají nejvíce), ale svými novátorskými pohledy na některé zavedené pojmy a svými propracovanými kritickými rozbory a pojednáními i v teorii a kritice překlada.

10. Resumen

El objetivo de esta tesis es evaluar el aporte de Julio-César Santoyo en el desarrollo de la traductología. Hemos presentado un resumen del trabajo de este teórico contemporáneo español, sin omitir la recepción de su obra. Como introducción al análisis de sus trabajos y de su conocimiento teórico hemos expuesto los pilares del pensamiento teórico español en el siglo XX. Así hemos logrado esbozar el contexto y ambiente que han influido en su obra.

Hemos prestado especial atención a cada una de las tres áreas de su pensamiento teórico: teoría, crítica e historia de la traducción. Nuestra tarea estribó en presentar una vista íntegra de su pensamiento dentro del marco de estas disciplinas. Nos hemos basado tanto en sus monografías como en varios artículos especializados que lleva publicando desde los principios de su carrera académica.

Dentro del marco de la teoría de la traducción nos hemos enfocado en los temas puntuales en que Santoyo se especializa, es decir, la definición del significado, objetivo y posicionamiento de la traducción en diversas áreas del conocimiento humano, así como en tópicos relevantes a la traducción. Es de mencionar, por ejemplo, la endósmosis y exósmosis de la traducción, los límites de la traducción, la caducidad de la traducción o reflexiones sobre el papel de esta en literatura y la autotraducción.

En la parte dedicada a la historia de la traducción nos hemos concentrado especialmente en el territorio de la Península Ibérica y en el período medieval, dado que Santoyo le dirige a estos la mayor parte de su atención. Hemos presentado un resumen de los más importantes acontecimientos en cada uno de los períodos, sin olvidar destacar los temas con los que Santoyo ha contribuido en el desarrollo de esta disciplina (ej. la inexistencia de la escuela de traductores en Toledo, el siglo XIV como hito significativo en el desarrollo de la traducción, la área pragmática de la actividad traductora en la edad media, el teórico Alonso Madrigal Fernández). Tampoco hemos olvidado aproximar el desarrollo del pensamiento traductológico en la época medieval y en el siglo XX, concentrándonos nuevamente en el territorio español.

La siguiente parte del trabajo se ocupa de su crítica de la traducción, en el desarrollo del cual Santoyo ha contribuido también de una manera considerable. Aquí planteamos su mirada al estado contemporáneo de la traducción española en áreas concretas de la literatura: prosa, poesía y drama. De igual modo dedicamos una parte a su análisis de las tendencias en las traducciones de títulos cinematográficos y cómics.

Hemos concluido con el análisis de su consabida crítica al renombrado filósofo español José Ortega y Gasset y su mirada escéptica en torno a la traducción.

La última parte está dedicada a la recepción del trabajo de Julio-César Santoyo. A través de ella hemos analizado la percepción del pensamiento de este autor entre otros teóricos y su influencia en sus trabajos.

Finalmente hemos evaluado la contribución de este traductólogo concluyendo que ha conseguido desarrollar el pensamiento teórico en cada una de las tres ramas de la traductología: no sólo en la historia de la traducción (donde hay mayor reflexión entre otros teóricos), sino también, con sus innovadoras concepciones y elaborados análisis, en la teoría y crítica de la traducción.

11. Summary

The purpose of this work is to evaluate the contribution of Julio-César Santoyo, a contemporary Spanish theoretician, to the development of translation studies. We have provided an overall summary of his work together with an overview of its reception. The analysis of individual works and theoretical knowledge is preceded by an overview of theoretical concepts applied in the 20th century Spain, which serves as an outline of the context and environment which influences this theoretician.

We have focused on all three aspects of his work, i.e. theory, criticism and history of translation. Our task was to provide a complete insight into his thinking within these disciplines. Our analysis is based not only on his book publications but also on numerous specialized articles which he has been continuously publishing throughout his entire academic career.

Within the translation theory field we have focused on particular issues Santoyo deals with in his works, mainly on defining the meaning, purpose and position of translation in miscellaneous areas of human knowledge and on topics closely linked with translation. Let us mention for example the endosmosis and exosmosis translation concept, limits of translation, transient nature of translation or reflections upon the role of translation in literature as well as upon the self-translation.

In the chapter of translation history, we have tried to focus mainly on the area of Iberian Peninsula and the Middle Ages period, the topics Santoyo dedicates major attention to. We have presented a concise outline of the most important events within the particular periods as well as accentuated topics which represent Santoyo's major contribution within this field (e.g. the non-existence of Toledo translation school, 14th century as a milestone in the translation development, pragmatic area of translational activity in the Middle Ages, theoretician Alonso Fernández Madrigal). We have also shown the development of reflections upon translation in the Middle Ages as well as in the 20th century, again with a special focus on the area of Spain.

The subsequent chapter deals with translation criticism to the development of which Santoyo also significantly contributed. We have presented his stance on the contemporary Spanish translation status within particular literary areas, i.e. prose, poetry and drama. One part is also dedicated to his analysis of trends within the translation area of cinematography and comics. Finally, we have analysed Santoyo's

well-known critique of a renowned Spanish thinker José Ortega y Gasset and his sceptical views of translation.

In the final part we have focused on the reception of Julio-César Santoyo's works by means of which we have outlined the way this author is perceived by other theoreticians and the way they take up on his concepts.

In conclusion, we have evaluated the overall contribution of this translation theoretician. We believe that he has managed to contribute significantly to the development of theory in all three areas, not only in the history of translation (where he is mostly reflected upon among other theoreticians) but through his innovative view of some established concepts and his elaborated critical analyses as well as essays also in the fields of translation theory and criticism.

12. Bibliografie

12.1 Primární zdroje

Santoyo, J.C. 1987. *Los Límites de la Traducción*. In: Jornadas Europeas de Traducción e Interpretación. Granada: Universidad de Granada.

Santoyo, J.C. 1987. *Teoría y crítica de la traducción: Antología*. Barcelona: Universidad Autónoma de Barcelona.

Santoyo, J.C. 1987. *Translatable and untranslatable comedy: The case of English and Spanish*. In: Estudios Humanísticos 1987/9. León: Universidad de León.

Santoyo, J.C. 1990. *Prometeo de nuevo encadenado: La traducción / re-creación literaria*. In: Raders, M. & Conesa, R., *II Encuentros Complutenses en torno a la Traducción*. Madrid: Universidad Complutense.

Santoyo, J.C. 1991. *Los Estudios de Traducción en España: Estado de la cuestión y balance provisional*. In: Lepinette, B. & kol., *Actas del I Coloquio Internacional de Traductología*. Valencia: Universidad de Valencia.

Santoyo, J.C. 1993. *Reflexiones, teoría y crítica de la traducción dramática: Panorama desde el páramo español*. Salamanca: Universidad de Salamanca.

Santoyo, J.C. 1994. *Traducción de cultura, traducción de civilización*. In: Hurtado Albir, A., *Estudis sobre la traducció*. Castellón: Universidad Jaume I.

Santoyo, J.C. 1994. *En torno a Ortega y Gasset: Miseria y esplendor de la reflexión traductora*. Barcelona: Universidad Pompeu Fabra.

Santoyo, J.C. 1995. *El siglo XIV: Traducciones y reflexiones sobre la traducción*. In: Roxana Recio, *La traducción en España (ss. XIV-XVI)*. León: Universidad de León.

Santoyo, J.C. 1995. *La traducción literaria: Siete axiomas*. In: Valero Garcés, C. *Cultura sin fronteras: Encuentros en torno a la traducción*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares.

Santoyo, J.C. 1996. *El delito de traducir*. León: Universidad de León.

Santoyo, J.C. 1996. *A propósito del término 'translema'*. In: Babel 1996/32/1, Budapest.

Santoyo, J.C. 1997. *Traducciones cotidianas en la Edad Media: Una parcela olvidada*. In: Livius 1997/9. León.

Santoyo, J.C. 1997. *Algunas preguntas (y quizá respuestas) sobre la relatividad y caducidad del texto traducido*. In: Santamaría, J. M. & kol., *Trasvases culturales: Literatura, cine, traducción / 2*. Vitoria: Universidad del País Vasco.

Santoyo, J.C. 1998. *Las páginas olvidadas: Reflexiones sobre canon, literatura y traducción. Discurso de ingreso en la Real Acadèmia de Doctors de Barcelona*. León: Junta de Castilla y León.

Santoyo, J.C. 1998. *Endósmosis, exósmosis: Dos conceptos para la teoría e historia de la traducción*. In: Valero, C. & Cruz, I. *Nuevas tendencias y aplicaciones de la traducción*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares

Santoyo, J.C. 2000. *Traducción y censura: Mirada retrospectiva a una historia interminable*. In: Rabadán, R., *Traducción y censura inglés-español, 1939-1985: Estudio preliminar*. León: Universidad de León.

Santoyo, J.C. 2000. *Así que pasen veinte años: Una mirada retrospectiva a los Estudios de Traducción en España, en particular a los de la Universidad de Granada*. In: Sabio, J. A. & kol., *Conferencias del Curso Académico 1999-2000*. Granada: Editorial Comares.

Santoyo, J.C. 2001. *La traducción: Reflexiones vindicativas (o de qué hablamos cuando hablamos de traducción)*. In: Heteren, A. G. & kol., *English Studies: Past, Present and Future / Estudios Ingleses: Pasado, presente y futuro*. Almería: Universidad de Almería.

Santoyo, J.C. 2003. *Esplendor y miseria de la crítica de la traducción en los medios*. In: Hieronymus Complutenses 2003/9. Madrid.

Santoyo, J.C. 2003. *Rosario Ferré: Entre dos lenguas, entre dos culturas*. In: Abad García, P. & Fernández Suárez, J. M. *Estudios de Filología Inglesa: Homenaje al profesor José María Ruiz Ruiz*. Valladolid: Universidad de Valladolid

Santoyo, J.C. 2004. *Self-Translation: Competence Revisited (and Performance as well)*. In: Fleischmann, E., Schmitt, P.A. & Wotjak, G. *Translationskompetenz*. Tübingen: Stauffenburg.

Santoyo, J.C. 2004. *Sobre la historia de la traducción en España: Algunos errores recientes*. In: Hermêneus 2004/6. Soria.

Santoyo, J.C. 2005. *To be or not to be: Traducciones, recepción y una nueva propuesta*. In: Martínez-Dueñas Espejo, J. L. & kol., *Towards an Understanding of the English Language: Past, Present and Future: Studies in Honour of Fernando Serrano*. Granada: Universidad de Granada.

Santoyo, J.C. 2008. *Historia de la Traducción: Viejos y nuevos apuntes*. León: Universidad de León.

12.2. Sekundární zdroje

Cuenca Drouhard, M. J. 2008. *Reseña de Historia de la Traducción: viejos y nuevos apuntes*. Praha: Ibero-Americana Pragensia [v tisku].

Escobar, J. 1998. *La traducción y la interpretación en español. Planteamientos metodológicos*. In: Anuario del Instituto Cervantes, 1998.

Dostupné z: http://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_98/escobar/

García Yebra, V. 1983. *En torno a la traducción. Teoría. Crítica. Historia*. Madrid: Gredos.

Levý, J. 1971. *Geneze a recepce literárního díla*. In: Levý, J., *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel.

Levý, J. 1998. *Umění překladau*. Praha: Ivo Železný.

Petráčková, V., Kraus J. & kol. 1998. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.

Popovič, A. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.

Rabadán, R. 1991. *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*. León: Universidad de León.

Rabadán, R. 2000. *Traducción y censura Inglés-Español 1939–1985. Estudio Preliminar*. León: Universidad de León.

Radilová, K. 2005. *José Ortega y Gasset a jeho přínos k vývoji translatologie*. [Diplomová práce]. Praha: Ústav translatologie FF UK.

Río Fernández, R. 2006. *Los prólogos y las dedicatorias en los textos traducidos de los siglos XIV y XV: Una fuente de información sobre la traducción y la reflexión traductológica*. Sevilla. Dostupné z: dialnet.unirioja.es/servlet/fichero_articulo?codigo=1962694&orden=83178

Šašková, D. 2008. *Valentín García Yebra a jeho přínos k vývoji translatologie*. [Diplomová práce]. Praha: Ústav translatologie FF UK.

Valero Garces, C. 2000. *Translating as an Academic and Professional Activity* In: Meta 45/2000.

Dostupné z: id.erudit.org/iderudit/004521ar

Zarrouk, M. 2006. *Microhistoria e historia de la traducción*. In: Sendebarr 17/2006. Granada Dostupné z: <http://www.histal.umontreal.ca/espanol/documentostitulo.htm>

Zavadil, B. 1998. *Vývoj španělského jazyka I*. Praha: Karolinum.